

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 1 sierpnia 2025 r.

Poz. 5962

UCHWAŁA NR X/73/2025 RADY GMINY PAKOSŁAW

z dnia 29 lipca 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Pakosław na lata 2025-2028

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 oraz art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572, 1907, 1940) i art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 i 1907) Rada Gminy Pakosław uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Pakosław na lata 2025-2028” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Pakosław.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy
(-) Elżbieta Łakoma

Załącznik
do uchwały Nr X/73/2025
Rady Gminy Pakosław
z dnia 29 lipca 2025 r.

Gminny Program
Opieki nad Zabytkami
Gmina Pakosław

2025-2028

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.	3
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	4
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	7
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	19
6. OCENA STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW	42
7. ANALIZA SWOT MOCNYCH I SŁABYCH STRON OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY.....	47
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I HARMONOGRAM DZIAŁAŃ W LATACH 2025-2028 R.....	49
9. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.	50
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.	50

1. WSTĘP

Realizacja zadań związanych z ochroną zabytków należy do ustawowych obowiązków władz samorządowych. Na poziomie gminy podstawowym dokumentem określającym w tym zakresie kierunki działań jest gminny program opieki nad zabytkami. Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Pakosław na lata 2025-2028 poprzedzono ogólną analizą stanu zachowania obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Obecny dokument stanowi aktualizację programu obowiązującego w latach 2021-2024 i zawiera również nowe zagadnienia związane z ochroną miejscowego dziedzictwa niematerialnego. Przedstawione w końcowym fragmencie planowane działania uwzględniają wytyczne zawarte w programach na poziomie krajowym i wojewódzkim oraz są spójne z ogólną strategią rozwoju Gminy Pakosław.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami, która w art. 87 obliuguje wójta (burmistrza, prezydenta) do sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami. Określa ona sposób jego przyjęcia w formie uchwały przez radę gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programów wójt (burmistrz) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Przyjęty program ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami podstawą merytoryczną sporządzenia programu do opieki nad zabytkami jest ewidencja zabytków. Ustalenia obowiązującego gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust. 2. ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami). Program opieki nad zabytkami powinien zawierać:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i poprawy stanu ich zachowania,
- wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć mających na celu tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki Państwa w dziedzinie kultury. Konstytucje RP zawiera art. 5 o treści: „Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego rozumiejąc zabytki jako dobro wspólne”. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W myśl ustawy opieka nad zabytkami sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku i polega na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczeniu i utrzymaniu zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystaniu z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowaniu i upowszechnieniu wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawiera definicję określenia - zabytek, jako - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki w Polsce podlegają ochronie bez względu na stan zachowania. Zabytki zdefiniowano i podzielono na grupy - zabytki nieruchome, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne. Ochronie ustawowej mogą także podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków określonymi w art. 7 ustawy o ochronie zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Organami ochrony zabytków w Polsce, z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są:

- Minister Kultury, w imieniu którego zadania i kompetencje, dotyczące ochrony zabytków, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,

- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje we wspomnianym wyżej zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków, który kieruje wojewódzkim urzędem ochrony zabytków.

Zadania wojewódzkich konserwatorów zabytków, działających w imieniu wojewody mogą realizować również konserwatorzy samorządowi na obszarze gminy lub powiatu. Wojewoda na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu ochrony zabytków, w tym wydawania decyzji administracyjnych gminom i powiatom (art. 96 ust.2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz art. 20 ustawy o wojewodzie i administracji rządowej w województwie). Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie opieki nad zabytkami jest jednym z ustawowych zadań własnych samorządu gminnego. W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyszczególniono m. in. takie zadania:

- utworzenie parku kulturowego (art. 7 pkt 3, art. 16 i 17),
- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust.4, 5 i 6),
- sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, znajdujących się na terenie gminy. Tryb i zasady udzielania takich dotacji należy określić w drodze uchwały rady gminy (art. 81),
- przekazywanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2),
- do obowiązków gminy należy opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz coroczna jego aktualizacja. Plany ochrony powinny uwzględniać zabytki stanowiące własność gminy

Do obowiązków samorządu gminnego należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1):

- strategii rozwoju gmin,
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin,
- ogólnych planów zagospodarowania przestrzennego gminy
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,

- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zabytkowe nieruchomości stanowiące własność samorządu gminnego mogą być przedmiotem obrotu, którego zasady regulują przepisy art. 13 ust. 4 i 5 ustawy o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r. W szczególności:

- zamiana, darowizna lub oddawanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a także wnoszenia tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Do obowiązków samorządu gminnego jako organu administracji publicznej należy podejmowanie działań mających na celu ochronę zabytków, co wynika z 4 art. ustawy o ochronie zabytków, a zatem:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.
- Udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków, na podstawie art. 81 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

W przypadku gdy samorząd gminny jest właścicielem lub posiadaczem zabytku (art. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), do jego obowiązków należy także opieka nad tym zabytkiem i zapewnienie warunków do:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Inne uregulowania prawne w Polsce dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, m.in. w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane,
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

Programy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wykonywane są na poziomie krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym. Dokumenty są ze sobą wzajemnie powiązane.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów¹.

¹ Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026". Monitor Polski 2023 poz. 1470

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Polska jest sygnatariuszem Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego². Kluczowe założenia Konwencji to ścisła współpraca z depozytariuszami dziedzictwa niematerialnego - grupami, wspólnotami i jednostkami, które to dziedzictwo praktykują – a także nacisk na żywe dziedzictwo i jego ochronę poprzez proces transmisji międzypokoleniowej. W myśl Konwencji, najważniejsze jest zapewnienie optymalnych warunków do kultywowania i przekazywania dziedzictwa przyszłym pokoleniom m.in. poprzez edukację formalną i nieformalną.

Konwencja sugeruje Państwom-Stronom wprowadzenie rozwiązań na poziomie krajowym wspierających kultywowanie i ochronę dziedzictwa niematerialnego. Jako inspirację, przedkłada propozycje różnych działań ochronnych i działań mających na celu podniesienie świadomości na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego, budowanie potencjału i promowanie działań edukacyjnych na rzecz tego dziedzictwa. Wymagane jest, aby Państwa-Strony tworzyły inwentarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a w proces jego identyfikacji i ochrony włączały grupy, wspólnoty i jednostki z nim związane oraz odpowiednie organizacje pozarządowe.

Zobowiązuje ona do inwentaryzacji przejawów dziedzictwa znajdującego się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Dziedzictwo niematerialne to wszystkie przekazane przez przodków przejawy tego, co tworzy grupową, etniczną lub religijną tożsamość. Odgrywa ono istotną rolę w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Jego przetrwanie warunkuje utrzymanie różnorodności kulturowej.

Dziedzictwo niematerialne stanowią:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

² Dokument został podpisany przez Prezydenta Polski Bronisława Komorowskiego w dniu 8 lutego 2011 r.

Wdrażaniem zaleceń Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego zajmuje się Narodowy Instytut Dziedzictwa, który opracowuje założenia Krajowego Programu Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego oraz prowadzi Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego jako realizację wymogu inwentaryzacji przejawów dziedzictwa poprzez dokumentację żywego niematerialnego dziedzictwa naszego kraju.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA.

4.2.1. AUDYT KRAJOBRAZOWY WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Audyt krajobrazowy to nowe narzędzie ochrony i kształtowania krajobrazu, którego sporządzenie należy do obowiązków samorządów województw³. W dokumencie tym identyfikuje się krajobrazy na obszarze całego województwa – w jego granicach administracyjnych, następnie dokonuje się charakterystyki krajobrazów i ich oceny oraz określa się krajobrazy priorytetowe, czyli te najcenniejsze. Dla krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów we wskazanych formach ochrony prawnej, formułuje się ustalenia w postaci rekomendacji i wniosków.

Zakres rzeczowy audytu krajobrazowego wynika z art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Audyt krajobrazowy identyfikuje krajobrazy występujące na obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne, unikatowe i syntetyczne oraz dokonuje oceny ich wartości. Zgodnie z art. 38a ust. 3 ustawy w audycie krajobrazowym określa się w szczególności:

- krajobrazy występujące na obszarze województwa,
- lokalizację krajobrazów priorytetowych,
- lokalizację i granice obszarów prawnie chronionych:
- parków kulturowych,
- parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu,
- obiektów znajdujących się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarów Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO (MaB) lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach,
- zagrożenia dla możliwości zachowania krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony,
- rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony,
- lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów priorytetowych.

Zgodnie z przepisami prawa wytyczne dotyczące ochrony krajobrazu określone w audycie krajobrazowym muszą być uwzględniane w dokumentach szczebla regionalnego i lokalnego, są to:

³ Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z 27 marca 2023 roku w sprawie: uchwalenia Audytu krajobrazowego województwa wielkopolskiego.

dokumenty poziomu lokalnego:

- w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić granice oraz rekomendacje i wnioski dla krajobrazów priorytetowych,
- w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić granice i sposoby zagospodarowania krajobrazów priorytetowych,
- w uchwale reklamowej należy uwzględnić rekomendacje i wnioski z audytu krajobrazowego.

Uchwalenie audytu krajobrazowego nie skutkuje obowiązkiem wprowadzania zmian w obowiązujących dokumentach planistycznych lub sporządzania nowych, w tym m.in.: studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin lub miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Audyt krajobrazowy nie wpływa na decyzję o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Każda zupełnie nowa procedura planistyczna będzie jednak wymagała uwzględnienia zapisów przyjętego audytu krajobrazowego.

Autorzy audytu krajobrazowego dla województwa wielkopolskiego nie wymieniają w tym dokumencie zabytków architektury znajdujących się na terenie gminy Pakosław, zwracają jednak uwagę na wartość dziedzictwa niematerialnego jakim jest kultura ludowa Hazów, zachowana w południowo-zachodniej części gminy.

4.2.1. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO ROKU 2030.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku to dokument w większym stopniu niż dotychczas planistyczny, w którym kładzie się nacisk na współzarządzanie i lepszą koordynację polityk publicznych. Dokument określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa, które mają być podejmowane w okresie najbliższej dekady, a jakie wynikają z ogólnych tendencji światowych i krajowych oraz specyfiki regionu, co jest zaakcentowane w wyraźny sposób we wstępie przez Pana Marka Woźniaka Marszałka Województwa Wielkopolskiego: „...Strategia jest odpowiedzią na stojące przed Wielkopolską wyzwania. Globalizacja i rewolucja gospodarczo-technologiczna – rozwój technologii przemysłowych i cyfrowych – zmieniają sposób funkcjonowania gospodarek i społeczeństw. Dzięki nowoczesnym technologiom wzrasta wydajność i produktywność gospodarek, ale pojawiają się nowe formy wykluczenia lub marginalizacji jak wykluczenie cyfrowe, „bezrobocie technologiczne”. Wyzwaniem jest podnoszenie jakości i efektywne wykorzystanie kapitału ludzkiego. Kluczowe staje się także przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych i dezintegracji społecznej, konieczność wzmacniania tożsamości regionalnej i dążenie do większej spójności społecznej. Starzenie się społeczeństwa wpływa na stabilność systemów zabezpieczenia społecznego, poziom popytu i wydatków na świadczenia zdrowotne, których niezaspokojenie nasila napięcia i osłabia spójność społeczną. Niedobór ludności aktywnej zawodowo skłania do podjęcia przemyślanej polityki migracyjnej. Wyzwaniem jest także poprawa warunków życia i warunków dla rozwoju gospodarki, w szczególności zagwarantowanie bezpieczeństwa energetycznego. Działania te muszą przebiegać z poszanowaniem środowiska przyrodniczego. Przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu ma uchronić przed niedoborami wody i żywności...”

Na podstawie przeprowadzonych analiz, badań i ewaluacji sytuacji społeczno-gospodarczej sformułowano zestaw ośmiu kluczowych wyzwań dla Wielkopolski, z których jedno w sposób bezpośredni powiązane jest z ochroną dziedzictwa kulturowego: „**Wyzwanie 4. Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego.**”

Odpowiedzią na istniejące wyzwania jest sformułowanie strategicznych priorytetów działań i rozwoju poprzedzone analizą słabych i silnych stron województwa wielkopolskiego. Ustalenia te są spójne z wytycznymi aktualnego planu zagospodarowania przestrzennego województwa⁴. Przyjęte cele strategiczne są odpowiedzią na stwierdzone wyzwania, a niektóre z nich mają związek z szeroko pojmowanym dziedzictwem kulturowym Wielkopolski. W tym zakresie interesujące są:

CEL STRATEGICZNY 2. ROZWÓJ SPOŁECZNY WIELKOPOLSKI OPARTY NA ZASOBACH MATERIALNYCH I NIEMATERIALNYCH REGIONU oraz jego **cel operacyjny 2.3. zakładający: Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu**, którego kluczowe kierunki interwencji mają polegać na kształtowaniu i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym rozwój innowacji społecznych oraz wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury i rozwój przemysłu czasu wolnego. Autorzy opracowania zauważają, że: „**Wzmocnienie potencjału kulturowego to także zwiększenie udziału mieszkańców w szeroko rozumianej ofercie spędzania czasu wolnego i współdecydowaniu o przestrzeni publicznej. Istotną rolę odgrywa tu pozainstytucjonalny sektor kultury, akcentujący wykorzystanie alternatywnych obiegów kultury, prowadzenie działań przez małe organizacje czy grupy nieformalne. Coraz ważniejszą rolę odgrywa organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem aktywności kulturalnej, społecznej, artystycznej i sportowej w szkole oraz poza nią. Działania te związane są z koncepcją tzw. przemysłu czasu wolnego utożsamianego ze spędzaniem czasu wolnego, turystyką, odpoczynkiem, rozrywką, rekreacją. Istotną rolę w rozwoju przemysłu czasu wolnego pełni dostępna infrastruktura turystyczna i rekreacyjno-sportowa, dlatego Samorząd Województwa bierze pod uwagę ten aspekt w działaniach strategicznych. W Wielkopolsce, w rozwoju przemysłu czasu wolnego dużą rolę będzie odgrywać także odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich (m.in. w rozwoju turystyki) oraz szlaków turystyki kulturowej...**” W ramach pakietu działań celu operacyjnego 2.3. zakładającego rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu planowane jest m.in.

- Wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek.
- Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce.

⁴ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+, przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 roku.

- Wykorzystanie potencjału turystycznego Wielkopolski, poprzez rozwój i wsparcie turystyki rowerowej, także wytyczanie szlaków i budowę dróg rowerowych w ramach programu Wielkopolska BIKE.

CEL STRATEGICZNY 4. dotyczy wykorzystywanie instrumentów programowych i finansowych. Samorząd Województwa będzie wzmacniał zdolności do efektywnego i zintegrowanego planowania strategicznego, operacyjnego i przestrzennego z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi i technologii analitycznych. Wzmocniona będzie rola instrumentów programowych. Cel ten ma bezpośrednie znaczenie dla dalszego rozwoju gminy Pakosław, ponieważ **stawia na rozwój obszarów wiejskich**. Zakłada wielowektorowe działania sprzyjające integracji społeczności wiejskiej oraz pobudzenie aktywności mieszkańców sołectw. W ramach pakietu działań przewiduje się „...**podejmowanie szeregu działań w zakresie rozwoju infrastruktury**”. Najistotniejsze potrzeby zgłaszane przez jednostki samorządu terytorialnego w tym zakresie obejmują m.in. inwestycje z zakresu zagospodarowania miejsc publicznych związanych z rozwojem dróg lokalnych, gospodarki wodno-ściekowej, ścieżek rowerowych, termomodernizacji obiektów użyteczności publicznej i innych działań związanych z energooszczędnością, kształtowanie przestrzeni publicznej, ochrony zabytków, infrastruktury placówek edukacyjnych i kultury oraz infrastruktury rekreacyjno-sportowej. Istnieje potrzeba rozbudowy sieci szerokopasmowej w sołectwach pozbawionych dostępu do Internetu albo z dostępem do sieci o niskich parametrach transmisji.

Teren gminy Pakosław wraz z całym powiatem rawickim włączono do Południowego - Zachodniego Obszaru Funkcjonalnego posiadającego potencjalny obszar interwencji, jednak z uwagi na mniejsze znaczenie w stosunku do większych aglomeracji i pojawiających się tam problemów, Strategia nie zawiera bardziej szczegółowych wytycznych programowych związanych z tym konkretnym regionem.

System realizacji Strategii wymienia instrumenty programowe, instytucjonalne i bardzo istotne **instrumenty finansowe** obejmują środki, które pozostają do dyspozycji Samorządu Województwa, bezpośrednio jako środki własne, lub pośrednio jako środki zewnętrzne w tym państwowe i unijne, na wydatkowanie których Samorząd Województwa ma wpływ. Wielkość nakładów ma zostać określona w dokumentach operacyjno-wdrożeniowych. Największe znaczenie, podobnie jak w poprzedniej perspektywie finansowej, będą miały stosunkowo wysokie fundusze pozyskiwane z Unii Europejskiej i wydatkowane w ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego. Ich wysokość zależy od nowej perspektywy Funduszy Europejskich na lata 2021-2027.

4.2.2. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Podstawowym celem Planu Zagospodarowania przestrzennego Województwa Wielkopolskiego 2020+ jest stworzenie podstaw dla zachowania lub przywrócenia ładu przestrzennego i zapewnienie rozwoju województwa w granicach administracyjnych z uwzględnieniem powiązań przyrodniczych, osadniczych, komunikacyjnych i

infrastrukturalnych z sąsiednimi województwami⁵. Plan jest dokumentem komplementarnym i spójnym ze „Strategią rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020”. Plan województwa nie jest aktem prawa miejscowego i nie narusza uprawnień samorządów gminnych w zakresie miejscowego planowania przestrzennego. Dokument jest aktem kierownictwa wewnętrznego wiążącym ograny i jednostki organizacyjne samorządu województwa, natomiast nie stanowi on podstawy prawnej dla decyzji administracyjnych ustalających lokalizację inwestycji. W celu koordynacji krajowej, regionalnej i lokalnej polityki przestrzennej ustalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa muszą być uwzględnione w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin.

Jednym z sześciu wymienianych w Planie celów polityki przestrzennej jest ochrona dziedzictwa kulturowego. W rozdziale 3.3 zwraca się uwagę na dużą różnorodność kulturową regionu Wielkopolski, co ma swoje korzenie jeszcze w prehistorycznym rozwoju osadnictwa, a dalej związane jest organizacją państwa pierwszych Piastów, lokacją miast na prawie magdeburskim w okresie średniowiecza oraz kolejną falą intensywnych procesów osadniczych nastąpił około XVII i XVIII wieku, kiedy zmieniły się zasady prowadzenia polityki osadniczej. Autorzy opracowania zwracają także uwagę na inne fakty mające wpływ na rozwój i ukształtowanie tego regionu gdzie: „...widoczne są także efekty prowadzenia odmiennej polityki społeczno-gospodarczej i przestrzennej okresu zaborów, zarówno na terenach miast i wsi oraz pól uprawnych. Istotnym okresem był wiek XIX i przypadający na ten czas rozwój wysokiej kultury rolnej kreującej charakterystyczną i rozpoznawalną współcześnie wielkopolską przestrzeń otwartą, której przemiany związane były również z uwłaszczeniem chłopów i nowym podziałem pól. W tym czasie nastąpił także intensywny rozwój przemysłu związanego z przetwórstwem rolnym...” a dalej – „Ważnym elementem świadczącym o zróżnicowaniu kulturowym regionu są mniejszości narodowe i wyznaniowe (kultura żydowska, protestancka, prawosławna) oraz grupy etnograficzne, których wartości zachowały się przede wszystkim w postaci kultywowanych do dziś tradycji i obrzędów, szczególnie o charakterze ludowym i religijnym. Efektem wielowiekowej historii rozwoju osadniczego Wielkopolski są licznie zachowane zabytki w postaci dzieł architektury, reprezentujących wszystkie style, całych zespołów przestrzennych miast i wsi, zabytków ruchomych, dóbr kultury współczesnej, a także dziedzictwa niematerialnego.” Wszystkie te wyżej wymienione czynniki mające wpływ na rozwój i historię Wielkopolski charakterystyczne są także dla terenu gminy Pakosław.

Dokument przytacza szczegółowe dane na temat ilości zabytków zgromadzonych na terenie Wielkopolski, przy czym zwraca się uwagę na fakt, iż jest to region drugi w kraju po Małopolsce pod względem ilości zabytkowych obiektów, a pierwszy pod względem nagromadzenia zespołów pałacowo-folwarcznych. Największy odsetek zabytków stanowią zabytki sakralne. Zdaniem autorów w grupie zabytków jest ciągle niedoceniany i niedoszacowany zasób dóbr kultury współczesnej, czyli zabytków najmłodszych z lat 1900-1990. Zwraca się uwagę

⁵ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+, przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 roku.

na zabytki drewniane – jak np. szkieletowe domy występujące na terenie gminy Pakosław oraz konieczność ich ochrony, w tym znaczącą w tym rolę skansenów budownictwa tradycyjnego.

W Planie wskazuje się także na potrzebę eliminacji zjawisk zagrażających zachowaniu i utrudniających dostępność dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych, w tym archeologicznych, ruchomych i niematerialnych), do których należą m.in.:

- intensywne procesy suburbanizacji w otoczeniu dużych i średnich miast – wyludnianie się centrów miast, a w konsekwencji ich degradacja przestrzenna i społeczno-gospodarcza;
- zainwestowanie przestrzeni na terenach otwartych oraz obszarów atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo;
- konflikty przestrzenne wynikające z przebiegu szlaków transportowych – brak obwodnic drogowych dla miejscowości o zachowanych historycznych układach przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków – przez historyczne centra 32 miejscowości przebiegają drogi krajowe, przez 40 – drogi wojewódzkie, a przez 38 – drogi powiatowe;
- konflikty przestrzenne wynikające z potrzeb rozwoju naziemnych sieci infrastruktury technicznej, w tym instalacji do pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych,
- zagrożenia wynikające z lokowania w sąsiedztwie zabytków obiektów niedostosowanych do skali otoczenia, często stwarzających kolizję widokową w obszarach stanowiących przedpola ekspozycji dla obiektów cennych kulturowo oraz wynikające z nieodpowiedniej dbałości o estetykę nowych obiektów niedostosowaną do wartości przestrzeni, w której są realizowane, konflikty wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej rolniczej i wydobywczej oraz wynikające z przeprowadzanych inwestycji budowlanych m.in. budowy nowych szlaków komunikacyjnych, linii energetycznych, zbiorników wodnych czy budownictwa w ujęciu ogólnym, wymagających prac ziemnych, zagrażające przede wszystkim zabytkom archeologicznym – ok. 68% stanowisk archeologicznych jest zagrożona w wyniku działalności rolniczej, tzw. głęboką orką, 1% w wyniku wydobywania kruszywa, 20% stanowisk – w wyniku działalności inwestycyjnej.

Zgodnie z Planem priorytetem polityki przestrzennej w zakresie środowiska kulturowego jest kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego w oparciu o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski. Jednym z kierunków jego realizacji jest wzmacnianie tożsamości narodowej i regionalnej. Podstawą jej budowania są działania ukierunkowane na osiągnięcie optymalnego stanu dziedzictwa kulturowego i krajobrazu regionu. Polegają one na ochronie istniejących zasobów materialnych i duchowych oraz kreowaniu nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin kulturowych.

Dla realizacji przyjętych kierunków zagospodarowania przestrzennego w Planie określono szereg różnych działań. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej są to m.in.:

- zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego (m.in. poprzez ochronę obiektów i obszarów cennych kulturowo, ochronę przestrzeni miast i wsi, rozwój działalności kulturalnej, promującą tradycję, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę lub tradycyjną kuchnię grup regionalnych);
- poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo oraz w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego;
- poprawa i rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez rozwój działalności kulturalnej w miejscowościach o wysokich wartościach dziedzictwa kulturowego i wysokim znaczeniu instytucji kultury;
- wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego (np. organizacja izb pamięci i muzeów, wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej, tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym).

W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji w Planie przyjęto m.in.:

- zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki;
- rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym poprzez kształtowanie spójnego systemu pasm kulturowych województwa wielkopolskiego w oparciu o przebieg najważniejszych szlaków kulturowych o randze międzynarodowej i krajowej;
- tworzenie tematycznych systemów szlaków dziedzictwa, włączanie szlaków istniejących oraz wytyczanie nowych, w tym w szczególności związanych z początkami Państwa Polskiego, dziedzictwem sakralnym (szlaki: kościołów drewnianych i szachulcowych, kościołów polichromowanych, kapliczek i krzyży przydrożnych), sławnymi rodami i ludźmi (Szlaki: Królewski, Zamków, Dworów i Pałaców, Adama Mickiewicza), walkami o wolność (Szlaki: Napoleoński, Powstania Wielkopolskiego), zabytkami techniki (wraz ze szlakami kolejowymi i z infrastrukturą dworcową), techniką wodną w oparciu o szlaki turystyki wodnej;
- poprawę atrakcyjności szlaków dziedzictwa i obiektów zabytkowych (m.in. poprzez określanie zasad zagospodarowania otoczenia obiektów położonych na przebiegu szlaków kulturowych oraz jednolitych zasad ich organizacji, zagospodarowanie i wykorzystanie istniejącej sieci kolei wąskotorowych, zagospodarowanie nabrzeży na obszarach śródmiejskich).

4.2.3. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 stanowi kontynuację poprzedniego programu na lata 2017-2020⁶. Podstawowym zadaniem Programu „...jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.”

Realizacja wcześniejszych programów wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim. Autorzy programu przedstawili w sposób syntetyczny historię regionu oraz charakterystykę jego zasobów kulturowych. Szczegółowo opisane zostały zabytki stanowiące własność samorządu województwa wielkopolskiego.

Poprzez realizację Programu Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń. Program określa pięć celów szczegółowych podzielonych na zadania, są to:

- Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.
- Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
- Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
- Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

⁶ Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

- Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Wśród wymienianych zadań szereg z nich dotyczy współpracy z samorządami gminnymi, prywatnymi właścicielami oraz osobami zainteresowanymi działalnością związaną z ochroną dziedzictwa kulturalnego materialnego i niematerialnego, rozwoju turystyki oraz zwiększenia zatrudnienia związanego z turystyką i ochroną zabytków. Samorząd Województwa docenia rolę Powstania Wielkopolskiego, dlatego upamiętnianie i popularyzowanie tego historycznego wydarzenia stało się jednym z ważniejszych celów. W budżecie marszałkowskim przewidziane są środki finansowe na dotowanie różnego rodzaju konkursów, wydawnictw drukowanych i stron internetowych popularyzujących historię i zabytki regionu. Na podstawie założeń programowych samorząd wojewódzki zabezpieczy własne środki na udzielanie dotacji na remonty obiektów zabytkowych, a w dalszej perspektywie będzie także dysponentem środków unijnych w ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego.

4.2.3. POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU RAWICZ NA LATA 2021-2024

Aktualny Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu rawickiego na lata 2021-2024, wyznacza do realizacji następujące cele⁷:

- Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powiat Rawicki jest właścicielem kilku obiektów zabytkowych, w tym także znajdującego się na terenie gminy Pakosław zespołu pałacowo parkowego w Osieku, funkcjonującego jako Dom Pomocy Społecznej. Poprawa stanu i rozwój infrastruktury tej placówki należy do podstawowych zadań określonych w Strategii Rozwoju Powiatu.

⁷ UCHWAŁA NR XXXVIII/300/21 Rady Powiatu Rawickiego z dnia 25 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Rawickiego na lata 2021-2024”.

Generalny remont pałacu przeprowadzono w latach 90-tych XX w. W ostatnich latach przeprowadzono prace modernizacyjne. W ramach tego projektu wykonano remont budynku pałacowego, który objął m.in. naprawę schodów (poprzez usunięcie nierówności i ubytków), wymianę płytek na okładzinach schodów zewnętrznych, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej oraz odnowienie tynków i wykonanie elewacji budynku, wykonano też kompleksowy remont klatki schodowej zewnętrznej przy wejściu głównym. Na bieżąco prowadzona jest obserwacja stanu substancji zabytkowej oraz pielęgnowany otaczający park oprócz bieżącego utrzymania, co Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami wpisane jest na listę zadań. Najważniejsze zabytki zlokalizowane na terenie gminy Pakosław wymieniane są także wśród najważniejszych zabytków powiatu rawickiego.

Jedyną formą bezpośredniego udziału w opiece nad zabytkami z terenu powiatu rawickiego nie będącymi własnością Powiatu jest udzielanie dotacji na prace konserwatorskie. Rada Powiatu Rawickiego uchwaliła w dniu 27.10.2011 r. Uchwałę nr XI/72/11 w sprawie zasad i trybu postępowania przy udzielaniu i rozliczaniu dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych, nie stanowiących własności Powiatu Rawickiego⁸

Większość zadań szczegółowych określonych w ramach przedstawionych priorytetów Programu sprowadza się do działań tzw. miękkich polegających na współpracy Powiatu z innymi instytucjami w zakresie promocji idei ochrony zabytków oraz rozwoju turystyki na obszarze powiatu rawickiego.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY.

Gmina Pakosław nie posiada aktualnego Programu ochrony zabytków na wypadek konfliktu wojennego i sytuacji kryzysowych - jego ważność ustała w 2021 r. (aktualizacja jest planowana w najbliższym czasie). Ważnymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy, które mają bezpośredni związek z niniejszym Programem Opieki nad Zabytkami są:

⁸ Dotacja może być udzielona wyłącznie podmiotom, które posiadają tytuł prawny do obiektu wpisanego do rejestru zabytków wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Dotacje mogą być udzielane na prace, które zostaną przeprowadzone w roku, w którym dotacja ma być udzielona. Łączną kwotę dotacji w danym roku budżetowym określa każdorazowo uchwała budżetowa. Dotacja może być udzielona w wysokości od 50-100 % nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót przy zabytku. Udzielenie dotacji następuje na podstawie złożonego wniosku. Zasady udzielania dotacji oraz terminy składania wniosków określa szczegółowo Uchwała, opublikowana na stronie internetowej Starostwa Powiatowego w Rawiczu.

- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Pakosław na lata 2011-2025. (Uchwała Rady Gminy Pakosław Nr XIV/110/2011 z dnia 29 grudnia 2011 r.
- Studium Uwarunkowań i Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Pakosław. (Uchwała Rady Gminy Pakosław Nr XXXII/206/10 z dnia 15 lutego 2010 r.)

Podstawowym dokumentem strategicznym gminy Pakosław wyznaczającym szerokie pole działań dla dalszego rozwoju jest **Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Pakosław na lata 2011-2025**⁹. Z uwagi na ogólny charakter opracowania Strategii, dokument nie zawiera szczegółowej prezentacji dóbr kultury stanowiących zasoby gminy Pakosław. Zasoby kulturowe, w tym zabytkowe zespoły parkowo-pałacowe, zaplecze stadniny koni w Golejewku i tradycje turystyki konnej, zasoby przyrodnicze oraz nowy zalew na Orli wymieniane są jako elementy stanowiące o potencjale umożliwiającym rozwój usług turystycznych sprzyjających tworzeniu nowych miejsc pracy. Jako cele konieczne do dalszej realizacji, Strategia wyznacza m.in. następujące cele:

- Budowę ścieżek pieszo-rowerowych w okolicy „Zalewu” i na terenie Gminy pomiędzy miejscowościami.
- Utworzenie schroniska młodzieżowego na poddaszu SP w Pakosławiu
- Budowę ścieżki edukacyjno - przyrodniczej – OSIEK
- Poprawę infrastruktury sprzyjającej rozwojowi turystyki konnej
- Promocję turystyki na terenie gminy (m.in. druk folderów i plakatów)

Istotne zapisy odnoszące się do ochrony zabytków na terenie gminy Pakosław zawarte są w **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Pakosław**¹⁰.

W punkcie 2.4. obowiązującego Studium UikZPG zawarte są następujące postulaty i wytyczne konserwatorskie wynikające z analizy środowiska kulturowego gminy: „...Wszelkie prace remontowo – budowlane oraz konserwatorskie prowadzone przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, oraz prace elewacyjne przy budynkach ujętych w ewidencji zabytków polegające na: wymianie pokrycia dachowego, zmianie stolarki okiennej i drzwiowej, malowaniu elewacji, a także wszystkie prace budowlano – inwestycyjne w granicach zabytkowych parków i cmentarzy polegające na: wycince drzew, nowych nasadzeniach, pracach pielęgnacyjnych – porządkowych, podziałach geodezyjnych, lokalizacjach nowych budynków, ogrodzeniach, podlegają każdorazowemu uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków...”

W Studium wymienione są postulaty konserwatorskie dla miejscowości w Gminie Pakosław:

⁹ Uchwała nr XIV/110/2011 Rady Gminy Pakosław z dnia 29 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Aktualizacji Strategii Zrównoważonego Rozwoju Gminy Pakosław do roku 2025

¹⁰ Zmiana Studium uchwalona została Uchwałą Rady Gminy Pakosław Nr XXXII/206/10 z dnia 15 lutego 2010 r.

- zachowanie budynków wymienionych w ewidencji zabytków,
- dostosowanie nowej zabudowy do wiejskiego krajobrazu miejscowości,
- zachowanie zabytkowych cmentarzy wraz z nagrobkami, istniejącą zielenią,
- zachowanie zabytkowych parków pałaców, zespołów folwarcznych w granicach historycznych oraz w granicach zewnętrznych powiązań widokowych,
- zharmonizowanie elementów małej architektury z historycznym sąsiedztwem,

Obowiązek uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zachodzi wobec zmiany zagospodarowania terenu wyznaczonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i w projektach decyzji o warunkach zabudowy. W rozdziale II Studium określa kierunki rozwoju zagospodarowania przestrzennego gminy w zakresie ochrony i kształtowanie zasobów środowiska kulturowego, która ma się odbywać poprzez:

- ochronę konserwatorską istniejących zespołów i obiektów zabytkowych oraz stanowisk archeologicznych,
- zachowanie historycznych układów przestrzennych
- eksponowanie charakterystycznych dominant architektonicznych (np. kościoły i zespoły pałacowo – parkowe),
- kształtowanie nowej zabudowy w oparciu o tradycyjną formę architektoniczną budynków (np. kąty nachylenia dachów, rodzaj pokryć dachowych, kolorystyka elewacji)
- zachowanie elementów przyrodniczych takich jak: ciek, stawy, atrakcyjne ściany leśne, oraz uporządkowanie zieleni parkowej,

Ponadto załącznik mapowy Studium określa strefy ochrony konserwatorskiej „A”, „B”, ochrony ekspozycji „E” oraz ochrony archeologicznej „W”. Przedstawione strefy znacznie przekraczają swym obszarem strefy ochrony konserwatorskiej wynikające z faktu istnienia obszarów wpisanych do rejestru zabytków. Strefą ochrony konserwatorskiej „A” i „B” objęte są:

- Białka – obszar całej wsi
- Chojno- zespół podworski (dwór i park)
- Golejewko- obszar całej wsi (w tym zespół pałacowo-parkowo-folwarczny i zespół sakralny kościoła p.w. Wszystkich Świętych)
- Góreczki Wielkie- cmentarz ewangelicki
- Osiek- zespół pałacowo-parkowy oraz część zabudowań wsi przy pałacu
- Ostrobudki- układ przestrzenny folwarku i park

- Pakosław- założenie pałacowo-parkowe, zespół sakralny kościoła p.w. św. Walentego, centralna część wsi obejmująca dawny folwark
- Sworowo- obszar całej wsi
- Sowy- obszar całej wsi

Wyznaczone strefy jak i zapisy Studium w większości nie funkcjonują z powodu braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy. Aktualnie w gminie Pakosław obowiązują dwa miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Jeden dotyczący rejonu zbiornika retencyjnego w rejonie wsi Pakosław-Sowy, a drugi dla terenów parku elektrowni wiatrowych wraz ze strefami oddziaływania w części obrębów Chojno i Ostrobudki. Na obszarze tym występują zabytki archeologiczne objęte strefą ochrony konserwatorskiej „W”.

W związku z tym, że ustalenia Studium bierze się pod uwagę przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, zapisy w nim zawarte w przyszłości powinny w wystarczający sposób zabezpieczać dziedzictwo kulturowe gminy. Obecnie obowiązujące w gminie miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego nie dotyczą obszarów, na których występują zabytki architektury, wyznaczają jednak archeologiczne strefy ochrony konserwatorskiej „W”.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Pakosław podobnie jak i omówiona wcześniej Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Pakosław na lata 2011-2025 podkreśla znaczenie istniejących zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy jako istotny czynnik mający pozytywny wpływ na dalszy społeczno-ekonomiczny rozwój gminy Pakosław.

Dokumentami określającymi strategię rozwoju wsi na szczeblu najniższym są **plany odnowy wsi** opracowywane przez jej mieszkańców na zebraniach grup odnowy wsi. Plany dostarczają ciekawych, nieznanych ogólnie informacji dotyczących zasobów dziedzictwa kulturowego oraz świadczą o wysokim poziomie świadomości historycznej mieszkańców. Wszystkie z przyjętych dokumentów wymieniają zalety miejscowego krajobrazu kulturowego jako szansę dla dalszego rozwoju turystyki i poprawy życia mieszkańców miejscowości.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

5.2.1. POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE I KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY

Gmina Pakosław leży na południu Niziny Wielkopolskiej w dorzeczu rzeki Orli. Sąsiaduje z gminami Miejska Górka, Jutrosin, Rawicz oraz Milicz w województwie dolnośląskim. Pakosław położony jest na wschód od Rawicza w

odległości 15 km przy trasie do Jutrosina. Gminę zamieszkuje ok. 4878 mieszkańców (wg stanu z 31.12.2019 r.), co daje średnią gęstość zaludnienia na 1 km² około 60 mieszkańców, czyli blisko o połowę mniej niż średnio w Polsce. Łącznie w gminie znajduje się 18 miejscowości, w tym dwie osady leśne – leśniczówka Halin i gajówka Skrzyptowo.

Gmina Pakosław jest najmniejszą gminą powiatu rawickiego, jej powierzchnia wynosi ok. 77 km², z czego lasy zajmują ok. 21% ogólnego obszaru. Najwięcej lasów występuje na południu gminy. Głównym gatunkiem drzewostanu jest sosna (85%), do pozostałych 15% należą zaliczyć olchy, brzozy, świerki i dęby. W podszyciu występuje czeremcha pospolita i amerykańska, kruszyna, jarzębina i leszczyna. Pozostała zieleń występująca na terenie gminy skupiona jest przy cmentarzach oraz w parkach krajobrazowych w Chojnie, Golejewku, Ostrobudkach, Osieku, Pakosławiu, Zaorlu.

W ostatnich latach największą inwestycją w gminie była budowa zbiornika retencyjnego na rzece Orli. Utworzony w ten sposób zalew zabezpieczył teren gminy przed kolejnymi powodziąmi oraz stał się nową atrakcją turystyczną. Tereny nabrzeżne zbiornika funkcjonują także jako kąpielisko, uzyskały już nowe zagospodarowanie wraz z infrastrukturą techniczną i zagospodarowaniem zieleni.

Północny teren gminy jest bardziej płaski i pokryty uprawami rolniczymi. Wieże kościołów w Golejewku i Pakosławiu oraz skupiska drzew tworzących parki w Chojnie, Ostrobudkach, Golejewku i Pakosławiu widoczne są już z Miejskiej Góry oddalonej o kilka kilometrów. Drogi w większości obsadzone są alejami drzew. W tej części gminy występuje bardzo mało nasadzeń śródpolnych poprawiających estetykę krajobrazu, a także wstrzymujących wiatr i stanowiących miejsca siedliskowe ptaków¹¹.

5.2.2. ZARYS HISTORII REGIONU I SKRÓCONY OPIS NAJWAŻNIEJSZYCH ZABYTKÓW RUCHOMYCH I NIERUCHOMYCH W GMINIE

Zarys historii regionu

Rejon Pakosławia w czasach wczesnego średniowiecza w większości znajdował się pod zarządem Awdańców, którzy w pobliskiej miejscowości Dubin (gmina Jutrosin) posiadali jedno ze swoich gniazd rodowych. Wieś Golejewko jest na tym terenie jedną z najstarszych miejscowości o potwierdzonym źródłowo rodowodzie (1136 r.). Był to gród kasztelański o nazwie Czestram, położony w pobliżu granicy ze Śląskiem przy trakcie handlowym wiodącym z Wielkopolski do Żmigrodu. Lokalizacja grodu nie jest znana, ale zwyczajowo do dziś teren probostwa określany jest jako „Czestram”. Nazwa Golejewko pojawiła się dopiero w 1393 r.. Pierwsze istniejące tutaj dwory i kościoły były budowlami drewnianymi. Ostatni drewniany kościół w Golejewku pochodziący z 1622 r. rozebrano w 1898 r. a na

¹¹ Lesistość terenu gminy oraz ilość śródpolnej zieleni była kiedyś większa. Wynika to z analizy map archiwalnych m.in. pruskiej mapy w skali 1: 25 000 z przełomu XIX i XX w.

jego miejsce zbudowano obecny. Drewniany kościół (rozebrany w 1896 r.) znajdował się również w Pakosławiu, który po raz pierwszy pojawia się w źródłach w 1310 r. jako osada rycerska. Z rejonem Pakosławia, oprócz Awdańców związane są również inne sławne rody szlacheckie, które wyłaniają się w późniejszym czasie z mroku średniowiecza, są to m.in. Pakosławscy, Zakrzewscy, Choińscy, Czarnecki, Szoldrscy, Grudzińskich. Wymienione rodziny szlacheckie posiadały swoje dwory w Chojnie, Golejewku, Osieku, Ostrobudkach (nie zachowany) i Pakosławiu. Obecnie właśnie w tych miejscowościach zlokalizowane są najcenniejsze zabytki stanowiące turystyczne atrakcje gminy Pakosław.

Najważniejsze zabytki nieruchome w gminie Pakosław

Chojno

Położony w centralnej części wsi **dwór w Chojnie** jest przykładem małej rezydencji ziemiańskiej z przełomu XIX i XX w. Pierwsza wzmianka źródłowa o Chojnie pojawia się w 1310 r.. Od nazwy miejscowości zaczerpnął swoje nazwisko wielce zasłużonego dla regionu, szlachecki ród Choińskich. W miejscu obecnego dworu znajdował się wcześniejszy dwór obronny. Relikty dawnego założenia widoczne są w postaci fosy. Obecny budynek wzniesiono dla ówczesnych właścicieli wsi, rodziny Czarneckich w 1887 r. i nieznacznie rozbudowano w 1915 r. Obiekt otacza mały park krajobrazowy. Dwór jest własnością Skarbu Państwa.

Golejewko

Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych w Golejewku wzniesiony w 1903 r. wg projektu arch. Stanisława Charaszkiewicza z Ponieca charakteryzuje wyjątkowy styl artystyczny i wysoki poziom wykonawstwa. Sklepienia i ściany wnętrza kościoła ok. 1910 r. zostały pokryte polichromią wyk. przez Antoniego Procajłowicza. Kościół kryje w swym wnętrzu cenne wyposażenie wpisane do rejestru zabytków m.in.: 3 renesansowe płyty nagrobne z piaskowca, ołtarze, ławy, witraże, prospekt organowy, średniowieczny tryptyk przedstawiający życie św. Józefa oraz inne elementy zachowane także z kościoła wcześniejszego. Z kościoła w Golejewku pochodzi także zespół cennych barokowych portretów trumiennych stanowiących obecnie depozyt w Muzeum Archidiecezjalnym w Poznaniu. Obok kościoła, na cmentarzu znajduje się grobowiec rodzinny Czarneckich- współfundatorów świątyni. W skład zespołu sakralnego wchodzi również plebania z ok. poł. XIX w., wybudowana w stylu neobarokowym.

Zespół rezydencjonalny w Golejewku sąsiaduje z zespołem sakralnym. Składa się z pałacu, parku i folwarku. W centrum założenia, na granicy pomiędzy zespołem rezydencjonalnym i folwarcznym stoi **wieża bramna**, zbudowana w 1 poł. XVII wieku, gruntownie odnawiana i nieznacznie przebudowana ok. 1848 r. Jej ciekawostką stanowią kule armatnie wmurowane w elewację oraz połączony półksiężyc, wg. podania zdobyty przez Adama Choińskiego na Turkach w bitwie pod Chocimiem w 1620 r. Wieża wraz z zabudowaniami Stadniny Koni jest własnością Skarbu Państwa.

Pałac w Golejewku został zbudowany w latach 1848-1852 w stylu nawiązującym do form wykształconych w elżbietańskiej architekturze Anglii, przez co jest budowlą wyróżniającą się spośród innych rezydencji wzniesionych w połowie XIX w. na terenie Wielkopolski. Środkowa część pałacu opiera się na fundamentach i sklepionych piwnicach budowli pochodzących z XVII oraz z 1 poł. XVIII w., jest to budynek piętrowy, siedmioosiowy, flankowany dwiema wieżami i parterowymi czteroosiowymi skrzydłami. W jego północną, główną elewację wmurowana jest pochodząca prawdopodobnie z wcześniejszego dworu, kamienna tablica z poł. XVII w. przedstawiająca herb Abdank Choińskich. Pałac posiada częściowo zachowany oryginalny wystrój sztukatorski oraz stolarkę architektoniczną. Pałac jest własnością Stadniny Koni w Iwnie.

Park w połowie XIX w. został przekształcony z wcześniejszego ogrodu włoskiego na park krajobrazowy. Czytelne są jeszcze fragmenty wcześniejszego barokowego założenia fortecznego z fosą.

W pobliżu parku i pałacu funkcjonuje stadnina koni słynna z hodowli championów wyścigowych koni pełnej krwi angielskiej. W jednym z dawnych budynków folwarcznych znajduje się powozownia z cenną kolekcją 31 zabytkowych pojazdów konnych. Turystyczną atrakcją jest również zabytkowa aleja lipowa w parku nosząca nazwę Alei Zasłużonych Koni, składająca się z 52 sztuk drzew o rozmiarach pomnikowych (obwody drzew 240-650 cm). Park jest własnością Stadniny Koni w Iwnie.

Pakosław

Pałac w Pakosławiu zbudowany został po 1791 r. prawdopodobnie wg projektu architekta Karola Gottharda Langhansa. Klasycystyczna architektura obiektu nawiązuje do tzw. nurtu palladiańskiego zapoczątkowanego w połowie XVI wieku we Włoszech przez Andrea Palladia i rozwiniętego w XVIII-to wiecznej Anglii. Styl ten charakteryzuje m.in. wielkoporządkowy portyk kolumnowy, harmonia proporcji i skromność dekoracji. Pałac wzniesiono dla Michała Krzyżanowskiego, który był kasztelanem międzyrzeckim, a później w okresie napoleońskim marszałkiem trybunału koronnego. W XIX w. obiekt często zmieniał właścicieli. Na początku XX w. był już własnością Komisji Kolonizacyjnej, która dokonała przebudowy obiektu na szkołę dla dzieci kolonistów niemieckich i kaplicę protestancką. Po 1945 r. obiekt został zdewastowany i popadł w ruinę. W 1954 r. zawaliła się ściana półkolistego ryzalitu ogrodowego, co spowodowało również zniszczenie kolumnady z gankiem wewnątrz sali rotundowej. Przeprowadzono wówczas jedynie prace zabezpieczające. Pałac w dalszym ciągu był niewłaściwie użytkowany. Od 1976 r. czyniono starania o środki na remont pałacu i adaptację dla potrzeb Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej. Od 1979 r. pałac był remontowany ze środków konserwatorskich budżetu centralnego Ministerstwa Kultury i Sztuki w ramach limitów wykonywanych przez Przedsiębiorstwo Państwowe PKZ. Uchwałą Gminnej Rady Narodowej postanowiono przejąć obiekt na Gminny Ośrodek Kultury, bibliotekę gminną i składnicę zbiorów Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej. Pałac remontowano jeszcze w latach 90-tych, m. in. z powodu zmieniających się koncepcji użytkowania. W 2003 r. zrekonstruowano dekorację sztukatorską sufitu w sali rotundowej. W 2004 r. konserwacji poddane zostały trzy zachowane płyciny ze stiukowymi płaskorzeźbionymi scenami historycznymi wg rycin

Franciszka Smuglewicza z l. 1789-91; Mieszko I niszczy posąg bóstw pogańskich, Bolesław Chrobry wbija pale graniczne na Sali i Łabie oraz Mieszko II przyjmuje hołd Pomorzan, nieistniejąca 4 płaskorzeźba prawdopodobnie przedstawiała Wichmana składającego broń przed Mieszkiem I.

Pałac w Pakosławiu wraz z parkiem był własnością Gminy, jednak został sprzedany prywatnej spółce. W zespole pałacowo-parkowym funkcjonuje restauracja i hotel.

Pałac otacza **park krajobrazowy** z końca XVIII w., w jego tylnej części znajduje się dawny cmentarz ewangelicki oraz zbudowany w 1906 r. budynek dawne pastorówki, a obok pomocniczy budynek gospodarczy wraz z małą stodołą o szkieletowej konstrukcji drewnianej. Poza najbliższym otoczeniem pałacu, pozostała część parku należy do gminy Pakosław.

Przedszkole (własność Gminy Pakosław) w Pakosławiu zbudowano w 1906 r. z przeznaczeniem na pastorówkę. Jest to obiekt murowany, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, parterowy w całości podpiwniczony z poddaszem mieszkalnym, nakrytym dachem czterospadowym z wystawkami o pokryciu połaci z dachówki karpiołki. Przed wejściem głównym znajduje się drewniana weranda z ciesielsko opracowaną dekoracją snycerską, nakryta niższym od głównego własnym dachem dwuspadowym z trójkątnym szczytem frontowym o licu wykończonym deskowaniem w układzie jodełkowym. W części parterowej zachowały się oryginalne okna o konstrukcji skrzynkowej z okiennicami zewnętrznymi. Było to mieszkanie o układzie dwu i pół traktowym. Charakteryzowało się wysokim standardem wykończenia, o czym świadczą zachowane wysokiej klasy płycinowe drzwi wewnętrzne, wykończone szlachetnym drewnem na wysoki połysk. Bryła budynku przypomina typowy dworek, który jednak nie posiada wyraźnych cech stylowych, a jedynie poprzez sposób wykonania i ozdobienia werandy i niektórych zewnętrznych elementów wieży dachowej, nawiązuje do architektury tyrolskiej. Po wojnie w pastorówce urządzono biura urzędu gminy, a w połowie lat 70 XX w. przedszkole. Obiekt jest bardzo dobrym przykładem budownictwa murowanego z zastosowaniem materiałów występujących w rejonie gminy Pakosław. Cokół budynku wykonano z umiejętnie dopasowanych kamieni narzutowych, w układzie cyklopowym. Jednocześnie z uwagi na wyjątkową architekturę, na wskazanym obszarze jest obiektem jedynym w swoim rodzaju, ukazującym wpływ dziedzictwa kulturowego osadników niemieckojęzycznych. Gmina zleciła wykonanie projektu i remontu generalnego elewacji i dachu budynku wraz z przywróceniem jego pierwotnej kolorystyki. Prace projektowe poprzedziły oględziny, wykonanie odkrywek stratygraficznych i analizy dokumentów archiwalnych w tym historycznych fotografii.

Budynek gospodarczy przy Przedszkolu (własność Gminy Pakosław) powstał ok. 1906 r. przy pastorówce gminy ewangelickiej w Pakosławiu. Jest to budynek gospodarczy wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, parterowy, niepodpiwniczony z poddaszem częściowo użytkowym, z dachami dwuspadowymi krytymi dachówką karpiołką. W wyższej części zbudowany jest z drewna w konstrukcji szkieletowej z ceglanym wypełnieniem, w drugiej części całkowicie murowany. Elewacje wykończone były ozdobnym tynkiem dziurkowanym, z

wypłaszczonymi bordiurami wokół wymurowanych pól. W części murowanej zastosowano ten sam rodzaj tynku z płaskimi podziałami wyznaczającymi pola nawiązujące do podziałów występujących w szkieletowej części obiektu. Z uwagi na wspomniane cechy obiekt ten wyróżniał się wśród innych tego rodzaju budynków gospodarczych powstałych w okolicy na przełomie XIX i XX w. Po latach braku bieżącej konserwacji jego stan był już bardzo zły, a w części szkieletowej katastrofalny. Gmina zleciła wykonanie projektu i wykonanie remontu generalnego budynku połączonego z odtworzeniem w większości zniszczonej drewnianej konstrukcji szkieletowej, ceglanych wypełnień oraz pierwotnych tynków i kolorystyki. Jego adaptacja na cele społeczne stwarza niepowtarzalną szansę jego odrestaurowania i wyeksponowania charakterystycznych elementów tradycyjnej architektury gospodarczej regionu.

Innym ciekawym obiektem zlokalizowanym w pobliżu parku i pałacu w Pakosławiu jest **budynek Szkoły Podstawowej** wzniesionej w 1956 r., który wyróżnia się na tle innych realizacji pochodzących z wczesnego okresu PRL. Pomimo tak późnego powstania obiekt nawiązuje stylistycznie do polskiej architektury narodowej, stylu dworskiego. Wzorniki tego typu budynków szkolnych wydawane były przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Polsce przed wybuchem II wojny światowej.

Kościół parafialny p.w. św. Walentego i Macierzyństwa Bożego Błogosławionej Maryi Dziewicy w Pakosławiu. Drewniany kościół w Pakosławiu istniał już na początku XV w. Obecna, murowana świątynię wzniesiono w latach 1896-1899, na miejscu rozebranego drewnianego kościółka pochodzącego z 1644 r. Projektantem nowego kościoła był Alexis Langner, architekt z Wrocławia. Koszt budowy w 2/3 został pokryty przez hrabiego Czarneckiego, a w pozostałej części ze składek społecznych. Na uwagę zasługuje neogotycka architektura świątyni, której strzelista, wysoka wieża widoczna jest niemal z każdego zakątka gminy Pakosław. Dekoracja i wyposażenie wnętrza w większości pochodzi z okresu powstania kościoła. Szczególnie cennymi są neogotyckie polichromie w prezbiterium, ozdobne witraże, neogotycki prospekt organowy, ambona, ołtarz główny i ołtarze boczne. Ze starszego wyposażenia uwagę zwraca zbiór barokowych portretów trumiennych rodziny Zakrzewskich, dawnych dziedziców wsi. Kościół nie był poddawany żadnym przebudowom, a jego oryginalna substancja jest zachowana niemal w 100 %.

Osiek

Obecny neorenesansowy **pałac w Osieku** zbudowano w 1870 r. dla rodziny Szołdrskich, częściowo na fundamentach późnobarokowego dworu z 1793 r.. Wnętrza pałacu posiadają zachowany oryginalny XIX –to wieczny wystrój i stolarkę o wysokich walorach artystycznych. Na uwagę w szczególności zasługuje dekorowana, drewniana klatka schodowa w holu głównym. Pałac jest własnością Powiatu Rawickiego.

Obszerny **park** krajobrazowy pełni obecnie funkcję rekreacyjno-wypoczynkową dla pensjonariuszy miejscowego Domu Pomocy Społecznej. Park zachowany jest w pierwotnych granicach z licznym drzewostanem o charakterze pomnikowym, w tym kilkusetletnich dębów.

Zaorle

Teren Zaorla stanowił niegdyś część dóbr rycerskich w Osieku należących do rodziny Szołdrskich i Grudzińskich, później przeszedł w prywatne ręce zarządcy majątku- Karla Petrassa. Zespół dworsko-parkowy-folwarczny w Zaorlu pochodzi z pocz. XX wieku. **Dwór** zbudowany w 1900 r. posiada cechy nadchodzącej secesji. Obiekt wraz z dużym parkiem o charakterze leśnym i powierzchni 4,35 ha wpisano do rejestru zabytków. Obok dworu (nazywanego także rządcówką) znajduje się folwark. Dwór wraz z parkiem są własnością Skarbu Państwa - IHR Smolice z siedzibą w Radzikowie.

Drewniana zabudowa szachulcowa

Na terenie gminy Pakosław zachowały się jeszcze nieliczne, godne uwagi budynki o drewnianej konstrukcji szkieletowej wypełnionej mieszaniną siewki i gliny - tzw. szachulec. Architektura szkieletowa oraz umiejętność jej budowania do początku XX w. była charakterystycznym elementem dziedzictwa Chazaków – grupy osadników przybyłych na pogranicze Rzeczypospolitej ze Śląska w XVI i XVII w. Zajmowali się oni karczowaniem puszczy po obu brzegach rzeki Orli. Jako materiał budowlany głównie używali pozyskane w ten sposób drewno. Oprócz konstrukcji szkieletowej stosowali też konstrukcje zrębowe. Na terenie gminy Pakosław występują jeszcze tego rodzaju budynki. Obiekty te stanowią relikty dawnej, tradycyjnej zabudowy regionu, a zwłaszcza parterowe budynki mieszkalne na planie wydłużonego prostokąta z częścią gospodarczą i poddaszem, niegdyś krytym strzechą lub drewnianym gontem. Niektóre z nich mają już ślady wtórnych interwencji budowlanych, gdzie ściany szkieletowe zastąpiono murowanymi. Na podstawie zachowanych obiektów można prześledzić ewolucję wiejskiej chałupy z glinianej do murowanej. Najstarsze wiejskie budynki murowane z cegły ceramicznej, swoim układem funkcjonalnym na planie prostokąta wywodzą się wprost z typu chałupy szkieletowej. Nie wszystkie z zachowanych budynków szkieletowych ujęte są w gminnej ewidencji zabytków. Największe skupiska budynków tego typu znajduje się jeszcze we wsiach Białka, Sowcy, Niedźwiadki, Sworowo. Pojedynczo prawie w każdej miejscowości gminy występują także budynki gospodarcze szachulcowe.

Zabudowa ta zasługuje na szersze zbadanie i zinventaryzowanie. Niektóre z tych obiektów powinny uzyskać podstawową ochronę konserwatorską przez ich ujęcie w wojewódzkiej lub co najmniej w gminnej ewidencji zabytków. Obecnie, wobec braku możliwości sfinansowania budowy skansenu zagrożonej regionalnej architektury drewnianej, dobrą propozycją byłoby wyznaczenie szlaku turystycznego śladem istniejących obiektów i napisanie programu jej rewaloryzacji oraz finansowania podstawowych remontów.

Ceglana zabudowa mieszkalna i gospodarcza z przełomu XIX i XX w.

Na terenie gminy Pakosław występuje także interesująca zabudowa mieszkalna i gospodarcza budowana z cegły palonej i nietynkowanej. Stosunkowo rzadko są to jeszcze budynki gospodarcze o częściowo szkieletowej konstrukcji wypełnionej już nie gliną, a paloną cegłą. W pełni ceglane zagrody wiejskie zaczęły na tym obszarze

początkowo się pojawiać wraz z osadnikami narodowości niemieckiej, a później była stosowana także przez ludność polską. Interesujące przykłady tej architektury można spotkać na terenie całej gminy, jednak najwięcej w Pakosławiu przy ul. Młyńskiej oraz we wsi Góreczki Wielkie. Zaobserwować można formy od najstarszych z wyraźnym wpływem historyzmu lub stylu arkadowego, po wczesne przykłady modernizmu. Architektura ta wraz z wcześniej wspomnianym budownictwem szkieletowym stanowi o indywidualności regionu gminy Pakosław i powinna w sposób odpowiednio dostosowany do współczesnych wymogów cywilizacyjnych, stanowić źródło architektonicznej inspiracji dla budownictwa współczesnego.

5.2.3. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE NA TERENIE GMINY PAKOSŁAW.

Wobec dużego nagromadzenia elementów tradycyjnego budownictwa regionalnego zarówno pochodzenia polskiego lub napływowego niemieckiego zwłaszcza z okresu XIX – poł. XX w. samorzutnie zachodzi pytanie o dawnych mieszkańców regionu oraz ich tradycji, codziennego życia i całości zagadnień związanych z dziedzictwem niematerialnym. Etnografia w ostatnim czasie bardzo zaniedbywana jest obecnie domeną już nielicznych specjalistów. Obecnie dziedzictwem niematerialnym w gminie Pakosław zajmują się: Stowarzyszenie CO SIE TO POROBI oraz Regionalny Zespół Chojnioki¹². Stowarzyszenie, którego głównym celem jest ratowanie, zachowanie i przekazywanie niematerialnego dziedzictwa Chazów korzysta z dofinansowania z różnych instytucji kultury. W zakresie działań wchodzi praktycznie wszystko, co związane jest z niematerialnym dziedzictwem Chazów, a więc strój, wzornictwo (haft), taniec, muzyka, zwyczaje, gwara, śpiew i lokalne opowieści. Regionalny Zespół Chojnioki kulturuje tradycyjną muzykę, taniec, śpiew i obrzędy, np. obrzęd dożynkowy.

Do tej pory udało się zrealizować kilka bardzo interesujących projektów. W 2021 roku odtworzono wygląd tradycyjnego stroju ludowego Chazoków, co było efektem projektu „Chazoki nie łatusy” dofinansowanego przez NCK w ramach EtnoPolski¹³. Działania te odbywały się pod nadzorem merytorycznym Pani dr Joanny Minkszty z

¹² Stowarzyszenie "CO SIE TO POROBI" z siedzibą w Chojnie powstało 13 października 2020 roku z inicjatywy osób będących członkami Regionalnego Zespołu "Chojnioki", a także osób będących pasjonatami kultury i tradycji ludowych. Stowarzyszenie liczy 24 członków.

¹³ Na strój kobiety składała się długa i szeroka spódnica z fartuchem oraz jaka. W okresie niepogody okrycie głowy i niemal połowy ciała stanowiła wielka chusta z frędzlami. Na co dzień noszono na głowie także misternie utkane koronkowe czepki lub kopki, zdarzały się też jedwabne. Mężczyźni nosili długą granatową sukmanę wełnianą, której krój zmieniał się jednak wraz postępującą modą. Pod sukmaną często mieli kamizelkę. Noszono czapki lub kapelusze oraz wysokie buty z cholewami. Bogactwo tych strojów oraz miejscowych zwyczajów jak np. chodzenie po wsi gwiazdora lub tzw. smolarza opisane jest w książce Stanisława Jędrasia „Pakosław bliski i nieznan”. Muzeum Okręgowe w Lesznie posiada bogate zbiory entograficzne pochodzące z rejonu Pakosławia, w tym także kompletne stroje ludowe. W 2020 roku prezentowano tam interesującą wystawę p.t. „Z głowy prababci – czepce, kopki, klapice...” oraz wydano pod tym samym tytułem obszerny katalog powystawowy, prezentujący również elementy stroju z Pakosławia.

Muzeum Etnograficznego w Poznaniu. Bazowano na zdjęciach, zachowanych elementach stroju (muzea, zbiory prywatne) z przełomu XIX/XX wieku, do lat 40., 50. XX wieku. Efektem projektu, oprócz uszytych dla Zespołu Chojnioki strojów, były też wykroje i ponad 30 wzorów haftów chazackich nie publikowanych wcześniej, a pozyskanych z czepków, band, fartuchów i kryz, znajdujących się jako pamiątka u osób prywatnych i w zbiorach Muzeum Ziemi Rawickiej, Muzeum Okręgowego w Lesznie i Muzeum Etnograficznego w Poznaniu.

W ostatnich 4 latach zrealizowano następujące projekty związane z dziedzictwem niematerialnym gminy Pakosław:

- Chazoki nie łatusy - stroje dla regionalnego Zespołu Chojnioki 2021 r., zrealizowane z projektu NCK Etnopolska 2021
- Aktywnie na ludowo - działania sfinansowane przez Gminę Pakosław, w ramach którego na zajęciach "Łotać każdy może" - przeprowadzono cykliczne warsztaty tańców typowych dla Chazów,
- W 2021 przy udziale Sołectwa Chojna i mieszkańców nagrano film "Legenda o Dudziarzu Szumigale z Chojna". Jest to jedna z legend zawartych w książce J.Miedzińskiego "Ziemia rawicka w baśni i legendzie",
- Dylu, dylu na badyłu - muzyczne tradycje Chazów Późnych - cykl warsztatów przeprowadzonych w 2022 roku w szkołach i przedszkolach Gminy Pakosław, dotyczących muzyki i tańca. Projekt dofinansowany przez Gminę Pakosław,
- Ognisko Muzyki Tradycyjnej w Chojnie - nauka gry na dudach i skrzypcach podwiązanych, sfinansowane przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca, Powiat Rawicki i Gminę Rawicz,
- Pochód Smolorzy - odtworzony w 2024 po 50 letniej przerwie tradycyjny pochód Smolorzy. Projekt oparty na wspomnieniach najstarszych mieszkańców, którzy w latach 40. i 50. XX w. byli uczestnikami pochodu. Przy okazji nagrano film, pokazujący jak robi się smolorzową trąbkę/tutkę z wierzy.
- Folklor w życiu dziecka - cykl warsztatów skierowanych do dzieci ze szkół i przedszkoli gminy Pakosław, a także ze Szkoły w Szkaradowie, finansowany ze środków Urzędu Marszałkowskiego w Poznaniu. Zajęcia obejmują muzykę, taniec, gwarę i haft. Zajęcia te rozpoczęto w 2023 r. i w roku 2024 uzyskano środki na ich kontynuację.
- W 2020 roku uczestniczyliśmy w nagraniu filmów edukacyjnych w ramach "Alfabet tradycji - Wielkopolska", zwłaszcza tych poświęconych tańcowi i hafcie.
- W ramach imprez plenerowych przeprowadzane są pokazy i warsztaty haftu chazackiego, np. podczas Biesiady Chazackiej w Zielonej Wsi, czy Wielkiego Dnia Pszczół w Pakosławiu (pszczoła może mieć skrzydła ze wzorem chazackim).
- Od kilku lat podczas Żywego Skansenu w Wielkopolskim Parku Etnograficznym w Dziekanowicach prowadzone są pokazy haftu na tiulu z rejonu Chazów.

Większość potrzebnych środków na wymienione działania jest pozyskiwana z Gminy Pakosław lub innych instytucji na drodze konkursów. Część projektów zrealizowano ze środków własnych organizacji, ponieważ nie udało się pozyskać dotacji zewnętrznych.

W najbliższym czasie nadal będzie realizowany projektu „Folklor w życiu dziecka- tradycje Chazów Późnych”, który kończy się w grudniu 2024. Ponadto odbywają się zajęcia nauki gry na dudach i skrzypcach podwiązanych. Corocznie szykowany jest obrzęd dożynkowy. Planowana jest także dalsza kontynuacja działań w szkołach i przedszkolach – jest to jednak uzależnione od środków zewnętrznych. Zajęcia przeprowadzone do tej pory dają wymierne efekty, już najmłodsze dzieci w gminie, z którymi prowadzone były zajęcia w przedszkolach umieją wymienić elementy stroju ludowego, potrafią zaśpiewać minimum dwie piosenki ludowe, znają instrumenty ludowe i wiedzą, że miejscowy haft chazacki jest tylko biały. W zależności od zdobytych środków planowane jest stworzenie koła hafciarskiego.

Obecnie Stowarzyszenie CO SIE TO POROBI poszukuje odpowiedniej siedziby, najlepiej starego budynku lub gospodarstwa chazackiego dostosowanego do planowanych funkcji, w którym można by prowadzić warsztaty dla dużych grup.

5.2.4 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE GMINY PAKOSŁAW.

W polskiej archeologii w przeciwieństwie do archeologii anglosaskiej podstawą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych są badania powierzchniowe. Metoda ta została przyjęta w 1978 roku jako metoda wiodąca obowiązująca na terenie całego kraju i realizowana w ramach programu badawczo - konserwatorskiego nazwanego Archeologicznym Zdjęciem Polski w skrócie AZP. Jest ono z powodzeniem realizowana do dnia dzisiejszego na terenie kraju.

Uporządkowuje ona dotychczasowy stan badań i wiedzy o rozpoznaniu archeologicznych terenu poprzez szczegółowe kwerendy archiwalne, muzealne, bibliograficzne oraz penetrację archeologiczną terenu. W jej wyniku uzyskano zbiór informacji o stanowiskach archeologicznych na interesującym nas obszarze. Jest to zbiór otwarty ciągle uzupełniany o nowe informacje i nowe stanowiska. Penetracja terenowa jako pojedyncze przejście terenu nie daje jednak pełnego obrazu o stanowiskach archeologicznych. Niemniej jednak AZP jest źródłem wiedzy najbardziej miarodajnym i aktualnym o terenie. Z terenu gminy Pakosław znanych jest 194 stanowisk archeologicznych. W Golejewku znajduje się grodzisko wpisane do rejestru zabytków pod nr 430/A decyzją z dnia 02.12.1968 r.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich prac ziemnych naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

W bezpośrednim sąsiedztwie zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków należy ustalić zakaz lokalizacji wszelkich inwestycji silnie ingerujących w krajobraz kulturowy mogących przyczynić się do jego pogorszenia oraz inwestycji, których funkcja nie jest dostosowana do charakteru otoczenia zabytkowego z szczególnym uwzględnieniem zadań typu: elektrownie wiatrowe, stacje bazowe telefonii komórkowej, reklamy wielkoformatowe, farmy fotowoltaiczne, dominanty wysokościowe i przestrzenne itp.

W tabeli zaprezentowano zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Pakosław¹⁴.

Kategorie faktów osadniczych w obrębie stanowisk							ogólna ilość
grodziska	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska - kurchany	osady	punkty osadn.	ślady osadn.	inne	
1	6	1	97	59	123	12	194
w tym w rejestrze zabytków							
1							1

Gmina Pakosław należy do prowincji Nizin Środkowopolskich makroregionu Niziny Południowowielkopolskiej i mezoregionu Wysoczyzny Kaliskiej. Należy ona do dorzecza Baryczy, do której odprowadza wody rzeka Orla i kilka mniejszych cieków. Teren ten od południa graniczy z Kotliną Żmigrodzka i Milicką. Z doliną rzeki Orli i jej dopływów wiąże się najgęstsze osadnictwo pradziejowe i wczesnohistoryczne z tego terenu.

Denudacja peryglacialna zniszczyła pokrywę morenową. Przeważają tereny równinne z niewielkimi wypiętrzeniami wydmowymi w dolinie rzeki Orli. Pokrywę glebową w części północnej tworzą gleby gliniaste i bielice, a w części południowej bielice i gleby piaszczyste. W dolinach rzek spotkać można gleby brunatne.

Ogółem w granicach gminy zarejestrowanych zostało 185 stanowisk archeologicznych, w obrębie których wydzielono 298 faktów osadniczych reprezentujących osadnictwo od epoki kamienia aż po czasy nowożytne. W

¹⁴ źródło danych- archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Lesznie

większości przypadków są to stanowiska o jednym epizodzie osadniczym o małej ilości materiałów zalegających na powierzchni (63%), stanowiska na których zarejestrowano dwa epizody osadnicze stanowią 29 %, a jedynie 8% stanowią stanowiska wielokulturowe o co najmniej trzech epizodach osadniczych.

Na terenie gminy zarejestrowano 13 wyraźnych zespołów osadniczych, wyznaczonych na kartach GEZ¹⁵:

- 1 zespół wyznaczono w okolicach wsi Ostrobudki obejmuje on ponadto część gruntów wsi Golejewko i Chojno. Skupisko to obejmuje 26 stanowisk archeologicznych.
- 2 zespół wyznaczono wokół wsi Góreczki Wielkie. W skład tego zespołu wchodzi 3 stanowiska archeologiczne.
- 3 zespół obejmuje tereny położone na północ od wsi Pakosław. Zespół ten obejmuje trzy stanowiska.
- 4 zespół obejmuje obszar położony na południe od wsi Chojno. Granicę wschodnią stanowi rzeka Szpatnica. W skład tego zespołu wchodzi 53 stanowiska archeologiczne.
- 5 zespół obejmuje grunty wsi Golejewko i Pakosław od rzeki Szpatnicy na zachodzie za wsie Pakosław na wschodzie. W skład tego zespołu wchodzi 39 stanowisk archeologicznych.
- 6 zespół obejmuje niewielki teren w rejonie Gór Pakosławskich. W skład tego zespołu wchodzi 3 stanowiska archeologiczne.
- 7 zespół to niewielkie skupisko w rejonie wsi Niedźwiadki obejmujące trzy stanowiska archeologiczne.
- 8 zespół obejmuje tereny doliny rzeki Orli po obu jej brzegach. Zespół ten obejmuje grunty wsi Kubeczki, Niedźwiadki, Sowy i Sworowo. Ogółem do tego zespołu przynależą 32 stanowiska archeologiczne.
- 9 zespół. Niewielki zespół obejmujący grunty wsi Białka i Sworowo. Obejmuje on fragment doliny rzeki Orli. W skład tego zespołu wchodzi 3 stanowiska archeologiczne.
- 10 zespół obejmuje tereny wsi Zaorle i Sowy leżące wzdłuż doliny Orli. W skład tego zespołu wchodzi 6 stanowisk archeologicznych.
- 11 zespół obejmuje tereny wsi Pomocno. Południowa granica tego zespołu oparta jest na rzece Orli. Zespół ten tworzy skupisko 6 stanowisk archeologicznych.
- 12 zespół. Niewielki zespół w okolicach wsi Zaorle obejmujący 2 stanowiska.
- 13 zespół obejmuje niewielki fragment wsi Biała Kał, w skład którego wchodzi 1 stanowisko archeologiczne.

Najstarsze osadnictwa na terenie gminy Pakosław zostały zarejestrowane w południowej części gminy w dolinie rzeki Orli (Sworowo, Kubeczki Sowy, Niedźwiadki). Datowane są na okres epoki kamienia (51 stanowiska), a z tego 24 stanowiska na okres mezolitu, obejmujący okres 7000-4000 lat p.n.e. Reprezentowały one osadnictwo grup zbieracko - łowieckich i myśliwskich. Na uwagę zasługuje niewielka ilość stanowisk związana z młodszą epoką

¹⁵ Karty GEZ stanowisk archeologicznych zespołów osadniczych występujących na terenie gminy Pakosław wykonano jeszcze przed wprowadzeniem Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. dotyczącego formy kart ewidencyjnych zabytków archeologicznych w GEZ.

kamienia - neolitem, a więc z pojawieniem się pierwszych rolników. Ten okres reprezentowany jest zaledwie przez 3 stanowiska archeologiczne, z których dwa reprezentują osadnictwo kultury pucharów lejkowatych. Stanowiska te wystąpiły w okolicach wsi Sworowo i Chojno. Na kolejną epokę brązu i wczesną epokę żelaza przypada osadnictwo kultury łużyckiej (1400 - 400 p.n.e.). Z tym horyzontem chronologicznym wiązać należy 38 stanowisk zarówno osadniczych jak i sepulkralnych. Osadnictwo z tego okresu jest dość równomiernie rozłożone, ale jedną większą koncentrację można wydzielić w okolicach Chojna. Kolejny horyzont osadniczy związany jest z osadnictwem kultury przeworskiej, rozwijającą się w Okresie Wpływów Rzymskich (ok. 200 p.n.e. - 400 n.e.) z którą związanych jest 36 stanowisk archeologicznych. Obejmują one tereny zbliżone do osadnictwa kultury łużyckiej.

Osadnictwo wczesnohistoryczne związane z okresem wczesnego średniowiecza koncentruje się w części północnej i centralnej gminy wokół grodziska zlokalizowanego w Golejewku. Przez wielu badaczy utożsamianym z kasztelanią Czestram. Poza stanowiskami osadowymi zarejestrowano również jedno cmentarzysko szkieletowe związane z tym okresem w miejscowości Chojno. Osadnictwo wczesnośredniowieczne obejmuje okres od fazy B do fazy E wczesnego średniowiecza. Ogółem zarejestrowano 32 stanowiska z tego okresu chronologicznego. Zaznaczyć należy również, że duża ilość stanowisk na podstawie silnie zniszczonego materiału występującego w niewielkiej ilości datowano ogólnie na okres pradziejowy (90 stanowisk). Na stanowiskach zarejestrowano ponadto osadnictwo datowane okres późnego średniowiecza (28), okres nowożytny (15), a 15 wypadkach chronologia nie został określona.

W przeważającej części stanowiska archeologiczne zarejestrowane zostały poza terenem zabudowanym. Na uwagę należy mieć fakt że niektóre wsie liczą po kilkaset lat i pod nawarstwieniami współczesnymi mogą zalegać jeszcze nie rozpoznane historyczne warstwy osadnicze (od okresu lokacji) oraz potencjalne zabytki archeologiczne także pradziejowe.

5.3. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU GMINY PAKOŚLAW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

CHOJNO

- zespół dworski, 2 poł. XIX-XX, nr rej.: 1011/A z 27.03.1987, w tym - dwór i park

GOLEJEWKO

- kościół par. p.w. Wszystkich Świętych, 1900-1903, nr rej.: 1022/A z 10.08.1987 - 398/1-2/Wlkp/A z 10.08.2006
- plebania, poł. XIX, nr rej.: 629 z 23.06.1969
- zespół pałacowy, XVII-XIX, nr rej.: 100 z 29.05.1968: w tym. pałac, wieża-brama, park, zabudowania gospodarcze

OSIEK

- zespół pałacowy, XVIII, 2 poł. XIX; pałac, nr rej.: 319/A z 21.10.1968; park, nr rej.: 1455/A z 16.03.1994

OSTROBUDKI

- zespół folwarczny, 2 poł. XIX, nr rej.: 1438/A z 13.08.1993; dom rządcy, budynek mieszkalno-gospodarczy, spichrz, obora, park

PAKOŚLAW

- zespół pałacowy, XVII (?) - XVIII - XIX, nr rej.: 1143/A z 17.04.1989; dom (nr 1) powinno być dom ob. ul. Parkowa 1; dom (nr 2) powinno być pastorówka, ob. przedszkole ul. Parkowa nr 2; budynek gospodarczy (przy domu nr 2); pałac, nr rej.: 625/A z 25.04.1958; park; cmentarz ewangelicki na terenie parku
- zespół kościoła parafialnego p.w. Świętego Walentego i Macierzyństwa Bożego Maryi Dziewicy, nr rej.: 936/Wlkp/A z 05.08.2014 r.: w tym kościół parafialny p.w. św. Walentego, teren przykościelny

ZAORLE

- zespół dworsko-parkowy, pocz. XX, nr rej.: 1562/A z 31.08.1995: w tym dwór i park leśny, o pow. 4,35 ha

5.4. WYKAZ ZABYTEKÓW Z TERENU GMINY PAKOŚLAW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO.

Na terenie gminy Pakośław do rejestru zabytków zostało wpisane jedno stanowisko archeologiczne, grodzisko stożkowate.

- Golejewko st. 1 AZP 69-28/163, nr rejestru 420 Z DNIA 19.01. 1934 Grodzisko z okresu wczesnego średniowiecza

5.5. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH O WŁASNEJ FORMIE KRAJOBRAZOWEJ

Na terenie gminy zarejestrowano następujące stanowisko archeologiczne o własnej formie krajobrazowej:

- grodzisko w Golejewku - dobrze zachowane grodzisko stożkowate w formie platformy z nieznacznym zakłębieniem w środku, otoczone dookołą fosą. Wymiary: podstawa 32,5 x 32 m, wys. ok. 3 m, gł fosi 0,5-0,7. Całkowita średnica grodziska łącznie z fosą ok. 42 m.
- cmentarzysko kurhanowe obejmujące kilkadziesiąt niewielkich nasypów, położone w skupisku leśnym na południe od wsi Chojno.

5.6. WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH NIERUCHOMYCH UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY PAKOŚLAW

BIAŁYKAŁ

1. ZAGRODA NR 19, a. dom, mur., k. XIX, b. budynek gospodarczy, mur., 1909.
2. DOM NR 1, mur., 1 ćw. XX.
3. DOM NR 5, szach., 2 poł. XIX.
4. DOM NR 16, szach., 2 poł. XIX
5. DOM NR 25, szach., pocz. XX.
6. STODOŁA w zagrodzie nr 10, drewn.-mur., k. XIX.
7. STODOŁA w zagrodzie nr 11, szach., 4 ćw. XIX.
8. STODOŁA w zagrodzie nr 14, szach., ok. poł. XIX.

CHOJNO

1. KAPLICZKA, mur., 1881.
2. ZESPÓŁ DWORSKI, wł. AWRSP
 - a. dwór, mur., 1887, rozbud. od zach. 1915, remont. I. 80-90 XX,
 - b. park krajobrazowy, XIX,
 - c. sześciorak, ob. dom nr 40, mur., pocz. XX
 - d. stajnia, ob. stodoła, mur. XIX/XX w.
3. DOM NR 6, wł. UG Pakosław, mur., k. XIX
4. DOM NR 48, mur., 1900.
5. DOM NR 53, mur., k. XIX.
6. DOM NR 54, mur., 1 ćw. XX.
7. SŁUP św. Jana Nepomucena, pocz. XX w. przy drodze do Golejewka.

GOLEJEWKO**1. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH, tzw. Czestram:**

a. kościół, mur., 1900–1903

b. kaplica grobowa rodziny Rogalińskich i Czarneckich, mur., 2 poł. XIX,

c. plebania, mur., ok. poł. XIX.

2. SZKOŁA, mur., 1 ćw. XX.**3. ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY, wł. AWRSP:**

a. pałac, mur., 1848–1852, rozbud. k. XIX, 240

b. wieża bramna, tzw. zamek, mur., XVI, remont. XVIII, remont. i przebud. 1848,

c. piwnica,

d. wartownia,

e. dom ogrodnika, mur., 1800, wymiana części okien i nowa przybudówka l. 70 XX,

f. oficyna, ob. dom mieszkalny, mur., ok. poł. XIX, cz. przebud.,

g. park krajobrazowy, ok. poł. XIX

FOLWARK GOLEJEWKO ob. stadnina koni

a. rządówka ob. dom mieszkalny, mur., 1915,

b. 3 stajnie 1905, i 1925, 1922,

c. stodoła, ob. powozownia i garaż, mur., 3 ćw. XIX, adaptowana l. 70 XX,

d. szopa, ob. stajnia, mur., l. 20-30 XX, adaptowana l. 50 XX,

e. ogrodzenie z bramą wjazdową, mur., 3 ćw. XIX,

kolonia mieszkalna przy dawnym folwarku:

a. 2 dwojaki, ob. domy nr 6 i 7, mur., 2 poł. XIX, jeden cz. przebud.

b. sześciorek, ob. dom nr 4, mur., XIX/XX.

4. DOM Z CZĘŚCIĄ GOSPODARCZĄ NR 54, mur., 1 ćw. XX.

5. DOM dawna gospoda przy drodze Chojno-Pakosław, dom nr 12.

HALIN

1. LEŚNICZÓWKA, wł. Nadleśnictwo Piaski, mur- szach., 1870, remont.

KUBECZKI

1. KAPLICZKA SŁUPOWA, mur., 1908.

2. DOM NR 16, 1 ćw. XX

3. ZAGRODA NR 3

a. dom, mur., k. XIX, cz. przebud., (obecnie niezamieszkały ?)

b. budynek gospodarczy, mur., k. XIX.

4. DOM NR 18, szach., 1864. 71

NIEDŹWIADKI

1. KAPLICZKA SŁUPOWA, mur., 1888.

2. DOM NR 3, szach., ok. poł. XIX.

3. DOM NR 5, szach., ok. poł. XIX.

OSIEK

1. KAPLICZKA, mur., 1950.

2. KAPLICZKA, mur., XIX/XX.

3. ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 3 ćw. XIX

b. park krajobrazowy, ok. poł. XIX

c. most na fosie, mur., k. XIX

d. rządówka, ob. dom nr 52, szach.-mur., 2 poł. XIX

f. sześciórak, ob. dom nr 36/37, , mur., 2 poł. XIX, cz. przebud.

g. sześciórak, ob. dom nr 54/55, , mur., XVIII/XIX, cz. przebud.

h. czworak, ob. dom nr 34/35, mur., 1884, cz. przebud.

OSTROBUDKI

1. ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY

a. park krajobrazowy, 2 poł. XIX,

b. rządcówka, ob. dom nr 31, mur., 2 poł. XIX, cz. przebud.,

c. cielętnik, mur., pocz. XX, e. spichlerz, mur., pocz. XX,

d. dom ze stodołą, mur., pocz. XX, stodoła przebud. na chlew i kurnik l. 50 XX,

e. fosa wokół wyspy z kam. mostkiem, ziem., k. XVIII (?).

2. DOM NR 2, mur., 4 ćw. XIX. (dz. geod. 97)

3. DOM NR 17, mur., pocz. XX. (dz. geod. 130)

PAKOSŁAW

1. ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. WALENTEGO:

a. kościół parafialny p.w. św. Walentego, mur., 1896–1899,

b. ogrodzenie, mur., (nowe, wymurowane na wzór poprzedniego z k. XIX,)

c. plebania, mur., 1876, rozbud. 1959,

d. stodoła, mur., k. XIX i pocz. XX.

e. dom parafialny

2. KAPLICZKA, ul. Oblina nr 7, mur., pocz. XX.

3. SZKOŁA 1956 r.

4. ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., l. 80-90 XVIII,

- b. park krajobrazowy z fragmentem fosy, XIX.
 - c. cmentarz ewangelicki
 - d. budynek gospodarczy obok pałacu
 - e. budynek gospodarczy obok pastorówki (obecnego przedszkola)
 - f. dom, ul. Parkowa 1
 - g. dawna pastorówka, ob. przedszkole, ul. Parkowa 2, mur., 1906
5. MŁYN ob. adoptowany na mieszkania, ul. Młyńska, mur., 1 dek. XX, dobud. olejarni 1920.
6. FOLWARK PAKOSŁAW

POMOCNO

- 1. DOM NR 35, szach., 1881.
- 2. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 13, mur., 4 ćw. XIX.

SOWY

- 1. KAPLICZKA w zagrodzie nr 59, mur., k. XIX.
- 2. KAPLICZKA SŁUPOWA z figurą Chrystusa Frasobliwego, mur., 4 ćw. XIX.
- 3. DOM NR 27, szach., 1880, remont l. 70 XX w.
- 4. DOM NR 26, szach., 1880
- 5. DOM NR 51, szach.-mur., ok. 1880

SWOROWO

- 1. KAPLICZKA, mur., 1 ćw. XX.
- 2. SZKOŁA, mur., 1 ćw. XX.
- 3. DOM NR 5, szach.-mur., ok. poł. XIX.
- 4. DOM NR 18, szach., 1894
- 5. DOM NR 23, szach.-mur., 1847, cz. przebud.

6. DOM NR 38, szach., 1890

7. DOM NR 41, szach.-drewn., 1860

8. DOM NR 42, szach., 1890

9. DOM NR 50, szach., rozbud. od wsch. 1890-1900

ZAORLE

1. KAPLICZKA SŁUPOWA, mur., pocz. XX.

2. ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządówka, mur., pocz. XX, remont. 1966, d. park, pocz. XX,

b. obora, ob. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX,

c. budynek gospodarczy, mur., pocz. XX.

d. park leśny, pocz. XX w.

5.7. WYKAZ ZABYTKOWYCH PARKÓW I CMENTARZY

- **parki** (wszystkie wpisane do rejestru zabytków) - Chojno, Golejewko, Ostrobudki, Pakosław, Zaorle, Osiek
- **cmentarze** - 3 rzymskokatolickie – Golejewko, przykościelny w Pakosławiu (nieczynny) i parafialny w Pakosławiu (czynny), 3 ewangelickie nieczynne – Pakosław (wpisany do rejestru na terenie paku przypałacowego). Dawne ewangelickie cmentarze w Białymkale i Góreczkach Wielkich nie są aktualnie objęte ochroną konserwatorską – Gmina planuje ująć te cmentarze w gminnej ewidencji zabytków.

5.8. SKRÓCONY WYKAZ ZABYTKÓW RUCHOMYCH

Pakosław

- Kościół parafialny p.w. św. Walentego w Pakosławiu

W wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych znajduje się 37 obiektów posiadających założone karty ewidencyjne, są to rzeźby, meble i ołtarze kościelne, paramenty i wota oraz zbiór portretów trumiennych. Obiekty aktualnie nie są wpisane do rejestru zabytków.

- Pałac w Pakosławiu

Opracowanych jest 13 kart ewidencyjnych. W ewidencji ujęto elementy wyposażenia i wystroju pałacu – sztukaterie, płaskorzeźby, detale architektoniczne, stolarkę i ślusarkę drzwiową.

Golejewko

- Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych

do rejestru zabytków ruchomych wpisano 6 tablic z portretami trumiennymi i tarczami herbowymi rodziny Chojńskich (XVII w.) - nr rej. 169 B z dn. 20.08.1987 r. (obecnie przechowywane w Muzeum Archidiecezjalnym w Poznaniu). Dla wyposażenia (XVI-XX w.) i wystroju (polichromia Antoniego Procajłowicza, ok. 1910 r.) opracowanych jest 66 kart ewidencyjnych. Obiekty wpisane są do rejestru zabytków – nr rej. 189/Wlkp/B z 22.11.2010 r.

- Stadnina Koni w Golejewku

Kolekcja pojazdów konnych z powozowni w zespole pałacowym w Golejewku

obiekty wpisane do rejestru zabytków ruchomych pod trzema decyzjami:

nr 153 B z dn. 6.09.1984 r., 156 B z dn. 10.04.1973 r. oraz 220 B z dn. 13.12.1994 r.

W decyzji z 1994 r. wymieniono wszystkie obiekty wpisane we wcześniejszych decyzjach. Wyszczególniono w niej 31 pojazdów, które obecnie stanowią zamkniętą kolekcję. W powozowni zgromadzono także pojazdy ze stadniny koni w Żołędniczy.

6. OCENA STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW

6.1. STAN ZACHOWANIA NAJWAŻNIEJSZYCH ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH I RUCHOMYCH W GMINIE

Chojno

Dwór jest zachowany w stanie dobrym, konieczne drobne naprawy elewacji; - **park krojobrazowy**, zachowany w złym stanie, bez prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych – wymaga obecnie rewaloryzacji, w tym uporządkowania i odbudowy drzewostanu.

Golejewko

Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych w Golejewku – zachowany w bardzo dobrym stanie, miejscami dobrym lub dostatecznym. W latach minionych kościół miał nieszczelne pokrycia dachowe, co powodowało zawilgocenie sklepień i uszkodzenie wewnętrznej polichromii. W okresie ostatnich kilku lat położono nowe tynki zewnętrzne a dach pokryto nową dachówką karpiówką. Wyremontowana wcześniej wieża została także pomalowana. Remont został przeprowadzony z funduszy własnych parafii oraz dotacji uzyskanych w od

Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Elewacje kościoła zostały już pomalowane. Obecnie można zaobserwować miejscami odpadający tynk i łuszczącą się farbę co może być spowodowane błędami wykonawczymi podczas ostatniego remontu lub brakiem opierzeń na splywach wolutowych i elementach architektonicznej dekoracji elewacji – co ze względów estetycznych i historycznych nie zostało wykonane.

W kościele systematycznie są prowadzone także prace przy zabytkach ruchomych. W 2011 roku dzięki dotacji uzyskanej od Wojewódzkiego Wielkopolskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, przeprowadzono pełną konserwację późnośredniowiecznego tryptyku przedstawiającego sceny z życia św. Józefa.

Plebania z ok. poł. XIX w., zachowana w bardzo dobrym stanie – w 2005 r. zakończono całkowity remont budynku i drewnianej werandy.

Wieża bramna w zespole pałacowym. W 2002 r. przy okazji remontu kapitalnego, wnętrza zaadaptowano na biura. Remont ze środków Stadniny Koni w Golejewku. Obiekt zachowany jest w stanie bardzo dobrym, jednak w przyziemiu można zaobserwować nawracające odspojenia tynków, co wymaga uwagi i zbadania, w celu wyeliminowania przyczyn ich powstawania.

Pałac w Golejewku. W 2003 r. ówczesny właściciel Stadnina Koni przeprowadziła remont kapitalny dachu korpusu głównego i obu hełmów wież, odnowiono także elewacje pałacu. Od tego czasu obiekt nie był użytkowany i na bieżąco konserwowany. Zaniedbania doprowadziły do znacznego pogorszenia się stanu wnętrza, obecnie wymagających opracowania kompleksowego programu prac konserwatorsko-budowlanych. Pałac wraz z parkiem został zwrócony dawnym spadkobiercom, którzy po zakończeniu wszystkich formalności ujawnią dalsze plany inwestycyjne.

Park zachowany w dobrym stanie tylko w części użytkowanej przez Stadninę Koni, gdzie prace pielęgnacyjne wykonywane są na bieżąco. W pozostałej części brak jakiegokolwiek pielęgnacji, tak że obszar ten ulega całkowitemu zdziczeniu.

Dom ogrodnika w stanie ruiny. W budynku brakuje okien i drzwi, w tylnej części zawalony dach. Niezbędne jest szybkie przeprowadzenie jego inwentaryzacji w celu ewentualnej przyszłej odbudowy.

Folwark w Golejewku - budynki gospodarcze utrzymane w stanie dobrym lub dostatecznym. Obserwuje się ich pogarszający się stan w stosunku do oceny sprzed kilku lat. Obiekty poddawane są tylko najbardziej niezbędnej bieżącej konserwacji. Obecnie wymagają już większych nakładów remontowych - napraw tynku oraz odmalowania elewacji (z badać należy także stan pokrycia dachów). Jeden z budynków pełni funkcję powozowni, w której zgromadzona jest bardzo cenna w skali kraju **kolekcja 31 pojazdów konnych**. Wszystkie zabytki zachowane są w stanie bardzo dobrym umożliwiającym nawet ich użytkowanie. Powozy wpisane są do rejestru zabytków i posiadają karty ewidencyjne.

Osiek

Pałac obecnie Dom Pomocy Społecznej (własność powiatu rawickiego) w stanie bardzo dobrym lub miejscami dobrym, jest poddawany bieżącej konserwacji.

Park krajobrazowy, z dobrze zachowanym pierwotnym drzewostanem, układ kompozycyjny - częściowo przekształcony z uwagi na funkcjonowanie Domu Pomocy Społecznej, dlatego na terenie parku stanęły inne obiekty towarzyszącej infrastruktury jak biura, pawilon, garaże. Stan zachowania jest zróżnicowany. Z uwagi na duży obszar i związane z tym koszty, bieżącej pielęgnacji poddawane jest najbliższe otoczenie pałacu.

Ostrobudki

Zespół folwarczny jest prywatną własnością – wszystkie obiekty są **zaniedbane i popadające stopniowo w ruinę**, obecnie są nieużytkowane. **Dom rządcy** – obecnie ogólnie zachowany w stanie złym, częściowo bez okien i drzwi.

Dom mieszkalny i gospodarczy – ściany z rysą pęknięcia przy pn. narożniku, z ubytkami tynków, kalenica z ugięciami, że widać rozmieszczenie więzarów pełnych, łaty ugięte, ubytki dachówek – większe przy okapach. Część mieszkalna w lepszym stanie niż gospodarcza. Stan zachowania dostateczny – konieczny jest remont kapitalny dachu (wzmocnienie konstrukcji, wymiana łat, przełożenie i uzupełnienie pokrycia dachowego z dachówki, remont kapitalny wewnątrz i elewacji). **Obora** – ściany zawilgocone od gruntu, zasolone, ceramiczny strop zamoknięty, ubytki i nieuszczelnienia w pokryciu dachowym – stan zachowania dostateczny – konieczne jest przełożenie i uzupełnienie pokrycia dachowego. **Spichlerz** – ściany pn. narożnika z pęknięciami przez nadproża, stropy drewniane w części zamoknięte, zagrzybione, dach ze zniszczonymi okapami i dziurą, pokrycie dachowe z małymi ubytkami dachówek, okna bez szyb – stan zachowania zły, zagrażający postępującej ruinie.

Park krajobrazowy z 2 poł. XIX w. - zachowany w pierwotnych granicach, ze stawem z półwyspem, na którym stał kiedyś dwór Czarneckich (widoczny jeszcze na mapie z początku XX w.). Stan parku jest katastrofalny, drzewostan przerzedzony i zdziczały utrudniający dostęp do wykonania podstawowej ewidencji.

Pakosław

Pałac w Pakosławiu w stanie bardzo dobrym lub częściowo dobrym. Obiekt jest obecnie własnością prywatnej spółki, która funkcjonuje jako hotel i restauracja. Ogólny stan budynku jest bardzo dobry. Problemem powracającym od wielu lat jest pojawiające się zawilgocenie murów przyziemia, co powoduje odparzanie tynków. Przyczyny zjawiska powinny być odpowiednio zbadane, tak aby znaleźć ich przyczynę i skutecznie wyeliminowanie.

Park krajobrazowy z k. XVIII w., zachowany jest w granicach częściowo przekształconych, w zachodniej części parku wzdłuż północnej jego granicy wydzielonych jest kilka działek budowlanych, obecnie zabudowanych. Najbliższe otoczenie pałacu należy do prywatnej firmy i jest ogrodzone, pozostała część jest własnością samorządu gminnego.

W obu częściach parku wszystkie prace pielęgnacyjne i porządkowe wykonywane są na bieżąco. Położony na jego terenie parku **cmentarz ewangelicki** (własność Gminy Pakosław) jest regularnie porządkowany.

Inne elementy zespołu pałacowego to: **Dom ul. Parkowa 1** – obecnie prywatny, zachowany w stanie dobrym, posiada jednak nieodpowiedni kolor elewacji (jaskrawożółty) i nieco zniekształconą formę poprzez przybudówki i nieodpowiednie okna.

Dom ul. Parkowa 2 - dawna pastorówka, obecnie Przedszkole jest własnością Gminy Pakosław. Obecnie zakończono I etap zadania pn. „Rekonstrukcja kompleksu przedszkolnego w Pakosławiu wraz z modernizacją budynków oświatowych Gminy Pakosław”. W ramach tego zadania budynek otrzymał nowe poszycie dachowe wraz z odtworzeniem koszy miękkich przy lukarnach, wymieniono okna, odrestaurowano okiennice, a w dalszej kolejności położone zostaną nowe tynki zewnętrzne.

Znajdujący się obok dawnej pastorówki budynek gospodarczy był już częściową ruiną. Obecnie jego drewniana konstrukcja została naprawiona, a ozdobne tynki i ceramiczne pokrycie dachu odtworzone. W dalszej kolejności zostanie zagospodarowane wnętrze z przeznaczeniem edukacyjno-kulturalnym.

Kościół parafialny p.w. św. Walentego w Pakosławiu – poszczególne elementy budowli są w stanie zróżnicowanym – od dostatecznego do bardzo dobrego. Obecnie już od kilku lat prowadzony jest remont budowli. Wcześniejszy, całościowy remont elewacji kościoła przeprowadzono w latach 70 XX w. Był on wykonany przy użyciu nieodpowiednich materiałów i rozwiązań technicznych, co z czasem doprowadziło do częściowego zawilgocenia ścian obwodowych oraz destrukcji tynków i spoinowania cegieł. Zły stan elewacji stanowił już zagrożenie dla cennego wyposażenia wnętrza świątyni. Od 2021 roku parafia wyremontowała już fundamenty kościoła i przeprowadziła remont dachu. Zakończono prace przy remoncie elewacji zachodniej i wieży oraz dachu. Do wykonania pozostaje remont elewacji wschodniej wraz z prezbiterium i witrażami. Parafia planuje kontynuować remont ze środków własnych przy wsparciu tak jak poprzednio dotacji z rządowych programów odnowy zabytków oraz Funduszu Kościelnego. Stan zachowania obiektów ruchomych w kościele jest dobry.

Zaorle – zespół dworsko-parkowy,

Dwór z ok. 1900 r. w stanie dobrym, niezbędna jest bieżąca konserwacja oryginalnej, secesyjnej stolarki architektonicznej. Nieznany jest stan wnętrza obiektu (osoba mieszkająca w budynku nie pozwala na przeprowadzenie oględzin wnętrza).

Park krajobrazowy- ze względu na leśny charakter należy uznać jego stan za dobry, niezbędne jest jednak przeprowadzenie podstawowych prac pielęgnacyjnych.

6.2. STAN ZACHOWANIA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

Najlepiej zachowane są zabytki położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych, gdzie ingerencja człowieka w zabytkową substancję stanowiska jest zdecydowanie mniejsza. Stan zachowania nawarstwień kulturowych i osadniczych w obrębie stanowisk jest trudny do określenia. Ustala się go przy okazji badań rozpoznawczych (powierzchniowych i sondażowych), planowanych badań naukowych czy ratowniczych. Na podstawie badań powierzchniowych, a w szczególności dużej ilości materiału zabytkowego lub rozoranych obiektów czytelnych na powierzchni można stwierdzić, że stanowisko jest w znacznym stopniu zniszczone. Z kolei pojedyncze fragmenty ceramiki na powierzchni stanowiska mogą wskazywać na dobry stan zachowania stanowiska, bowiem orka czy inne prace nie naruszyły stropów obiektów archeologicznych czy nawarstwień kulturowych.

Stan zachowania obiektów archeologicznych wpisanych do rejestru

Miejscowość	Obszar AZP	Obiekt	Stan Zachowania
Golejewko st.1	69-28/163	Grodzisko	dobry

6.3. OBSZARY NAJWIĘKSZEGO ZAGROŻENIA DLA ZABYTKÓW W GMINIE.

Zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Brak aktualnych planów zagospodarowania dla części terenu gminy Pakosław pociąga za sobą brak szczegółowych zapisów dotyczących ochrony. Największym zagrożeniem dla zabytków nieruchomych jest prowadzenie niekontrolowanej eksploatacji przez dzierżawców części obiektów zabytkowych. Druga część to budynki będące w zarządzie dzierżawców, opustoszałe i pozbawione bieżącej konserwacji ulegają degradacji bądź też zniszczeniu. Znacznym zagrożeniem jest wymiana oryginalnych drewnianych stolarek okiennych i drzwiowych, ceramicznego pokrycia dachowego, ocieplanie budynków pociągające za sobą pozbawianie budynków ich pierwotnych dekoracji architektonicznych.

Problemy związane z wystrojem elewacji dotyczą także zabudowy wiejskiej i pofolwarczej. Zagrożenia te związane są nie tylko z wymianą stolarek okiennych i drzwiowych, ale także z nieprawidłowymi powiększeniami otworów okiennych bądź ich zamurowaniem. Także nieużytkowane cmentarze z czasem ulegają degradacji. Teren zarasta samosiejkami i licznymi krzewami, dewastowane są nagrobki lub z braku opieki zapadają się. Problem braku

bieżącej konserwacji dotyczy również parków krajobrazowych, które przez niekontrolowane zarastanie tracą swoje pierwotne walory, w szczególności dotyczy to parku w Ostrobudkach.

Zagrożeniem dla zabytków ruchomych i nieruchomych może być także niepodejmowanie prac przy tych obiektach, np. historycznych polichromiach w kościele w Golejewku i pałacu w Golejewku.

Zagrożenie dla zabytków ruchomych. Obiekty ruchome są narażone na zniszczenie, kradzież, uszkodzenie. Szczególnie zagrożone jest wyposażenie obiektów sakralnych, które nie posiadają urządzeń antywłamaniowych, przeciwpożarowych oraz monitoringu. Należą do nich obecnie kościoły w Golejewku i Pakosławiu.

Zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Gmina Pakosław jest typową gminą rolniczą. Większość stanowisk archeologicznych została zarejestrowanych na terenach rolniczych. Zatem zagrożenie dla substancji zabytkowej stanowi głęboka orka i inne zabiegi agrotechniczne. Orka powoduje destrukcję warstw i obiektów archeologicznych. Z kolei intensywne nawożenie i używanie środków chemicznych może mieć wpływ na zachowanie zabytków wytworzonych z materiałów organicznych takich jako kości, róg i stanowisk sepulkralnych. Na stan zabytków mogą mieć wpływ również niszczyielska działalność poszukiwaczy, czynniki środowiskowe czy działania inwestycyjne. Stanowiska archeologiczne narażone są na ciągłą degradację, dlatego ważne jest uwzględnienie właściwego zakresu ich ochrony w dokumentach planistycznych, decyzjach administracyjnych. Należy również poszerzać świadomość społeczną na temat ochrony zabytków.

Aby zapobiec zniszczeniom stanowisk archeologicznych, prace ziemne w strefach ochrony zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Lesznie. Jest to szczególnie ważne przy inwestycjach drogowych, budowy zbiorników, kopalni kruszywa. Inwestycje te z uwagi na różnopłaszczyznowy charakter prac, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową, zwłaszcza zabytki i osadnicze warstwy archeologiczne.

7. ANALIZA SWOT MOCNYCH I SŁABYCH STRON OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY

Analiza SWOT jest narzędziem diagnostycznym pozwalającym porównać własne mocne i słabe strony (Strengths i Weaknesses), oraz szanse i zagrożenia (Opportunities i Threats) płynące z otoczenia, co może mieć w tym przypadku wpływ na ochronę i opiekę nad zabytkami gminy. Metoda pozwala uchwycić przeszkody, które należy przezwyciężyć lub zminimalizować w celu osiągnięcia pożądanego rezultatu.

Mocne strony	Słabe strony
--------------	--------------

Koncentracja na terenie gminy wielu interesujących zabytków, w tym wyróżniających się w skali Wielkopolski zespołów pałacowo-parkowych w Pakosławiu i Golejewku.	Wieloletni brak zagospodarowania pałacu i parku w Golejewku doprowadził do bardzo złego stanu tego miejsca. Niedokończone formalności związane z odzyskaniem majątku przez dawnych właścicieli nie pozwalają na rozpoczęcie remontów.
Kultywowanie bogatej tradycji i dziedzictwa niematerialnego w gminie dzięki działalności Stowarzyszenia „CO SIE TO POROBI” i zespołu pieśni i tańca ludowego „Chojnioki”.	Brak stałego finansowania projektów związanych z promocją dziedzictwa niematerialnego.
Na obszarze gminy zachowało się wiele historycznych obiektów architektury szkieletowej oraz późniejszych, budowanych z nietynkowanej cegły, stanowiących o tożsamości regionu.	Stan budynków szachulcowych się systematycznie pogarsza. Jest ich co raz mniej. Brakuje ich inwentaryzacji oraz badań, natomiast budynki ceglane są ocieplane i tracą w ten sposób swój historyczny, szlachetny wygląd. Obiekty te nie są zaznaczone na szlakach turystycznych.

Szanse	Zagrożenia
Włączenie ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy Pakosław do aktualnych programów i strategii na poziomie krajowym i wojewódzkim.	Powodzenie realizacji zadań uzależnione jest od finansowania z funduszy unijnych, co wobec braku dalszych perspektyw może być zagrożone.
Na terenie gminy już od wielu lat rozwija się agroturystyka i turystyka konna, skupiająca wiele podmiotów. Bogate są tradycje hodowli koni sportowych w Stadninie w Golejewku.	Rentowność i prestiż niegdyś słynnej Stadniny Koni w Golejewku jest co raz mniejsza, co wpływa na zły wizerunek i budzi niepokój o przyszłość całej branży.
Remont i adaptacja budynku gospodarczego przy przedszkolu gminnym stwarza szansę utrwalania i	Powodzenie inwestycji z uwagi na duże nakłady uzależnione jest od finansowania zewnętrznego.

promocji miejscowego folkloru i tradycji.	
Wzrasta ilość szlaków i ścieżek rowerowych w gminie, stwarzając potencjał na rozwój tej popularnej formy spędzania czasu wolnego. Szlaki te są atrakcyjne ze względu na ilość zabytków architektury oraz licznych kapliczek i krzyży przydrożnych. Część szlaków przebiega lasami lub alejami śródpolnymi.	Na szlakach brakuje informacji oraz infrastruktury sprzyjającej rozwojowi turystyki rowerowej (np. mała gastronomia, stacje mini obsługi technicznej rowerów).

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I HARMONOGRAM DZIAŁAŃ W LATACH 2025-2028 R.

Nazwa i opis zadania	Termin wykonania	Komórka odpowiedzialna za realizację zadania
<u>Zadanie 1</u> – Założenie zakładki na stronie internetowej Gminy Pakosław, w celu promocji miejscowego dziedzictwa materialnego i niematerialnego.	2025	Urząd Gminy
<u>Zadanie 2</u> – Zakończenie remontu i adaptacji budynku gospodarczego przy Przedszkolu w Pakosławiu do nowych funkcji.	2026	Wójt Gminy, Urząd Gminy
<u>Zadanie 3</u> – wyznaczenie szlaku rowerowego śladem budynków chazackich zlokalizowanych na terenie gminy Pakosław i opracowanie jego programu promocyjnego.	2025	Wójt Gminy, Urząd Gminy
<u>Zadanie 4</u> – Wykonanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej kilku lub kilkunastu wybranych przykładów architektury szkieletowej, a zwłaszcza budynków mieszkalnych z częścią gospodarczą z okresu XVIII-XIX w..	2025-2028	Urząd Gminy
<u>Zadanie 5</u> – Promocja miejscowego folkloru i tradycji rękodzielniczych poprzez warsztaty zajęciowe w szkołach i innych	2025-2028	Urząd Gminy,

placówkach, przy współudziale Stowarzyszenia „CO SIE TO POROBI”		
<u>Zadanie 6</u> – Wykonanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków i jej umieszczenie w systemie geoportalu GISON	2026	Urząd Gminy
<u>Zadanie 7</u> – Prowadzenie bieżących prac porządkowych i konserwacji zieleni na poewangelickim cmentarzu w Pakosławiu (w parku przypałacowym) stanowiącym własność Gminy Pakosław.	2025-2028	Urząd Gminy, Mieszkańcy gminy
<u>Zadanie 8</u> – Przygotowanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.	2025	Wójt Gminy, Urząd Gminy
<u>Zadanie 9</u> – W miarę corocznych możliwości finansowych zabezpieczenie środków w budżecie w Gminy Pakosław w wysokości ok. 50 tys. zł. na udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowane przy zabytkach położonych na terenie gminy Pakosław (na podstawie art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).	2025-2028	Wójt Gminy
<u>Zadanie 10</u> – Wykonywanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków, w tym archeologicznych (wykonanie nowych kart zabytków archeologicznych zgodnie z aktualnym rozporządzeniem MKiDN w tej sprawie).	2025-2028	Wójt Gminy, Urząd Gminy

9. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków opiece nad zabytkami Wójt Gminy Pakosław zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Gminy Pakosław.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

W realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, Urząd Gminy Pakosław zamierza skorzystać w miarę możliwości z środków własnych oraz z środków przeznaczanych na ten cel przez władze powiatowe, wojewódzkie,

państwowe a także Unii Europejskiej. Skutecznym poszukiwaniem środków powinno być bieżące monitorowanie stron internetowych urzędów oraz instytucji udzielających odpowiedniego wsparcia, są to m.in.:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (www.mkidn.gov.pl) w ramach swoich uprawnień tworzy programy wspierające między innymi prace służące ochronie zabytków. Rodzaje i zakresy ochrony zgodne są z aktualną polityką ochrony dziedzictwa kulturowego Rządu Rzeczypospolitej.
- Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków (www.poznan.wuoz.gov.pl) – dotacje przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków.
- Samorząd Województwa Wielkopolskiego (www.umww.pl) – budżet województwa wielkopolskiego przewiduje środki na pomoc finansową ukierunkowaną na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Są to dotacje celowe z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych m. in. jednostek sektora finansów publicznych.
- Fundusz Kościelny (www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny) – dotacje udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających obiektów. Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących, wyposażenia obiektów sakralnych oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków Funduszu Kościelnego są: osoby prawne Kościoła Katolickiego; osoby prawne innych kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych o osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych wpisanych do rejestru kościołów i związków wyznaniowych, o którym mowa w art. 30 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.
- Środki finansowe ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.
- Fundusze norweskie (www.eog.gov.pl) - jest to forma finansowej pomocy przyznawana przez Islandię, Norwegię i Lichtenstein, wszystkim państwom Unii Europejskiej. Jest to bezzwrotna forma pomocy, w zamian za co państwa te uzyskują możliwość prowadzenia działalności na rynkach wewnętrznych Unii Europejskiej, mimo że prawnie nie są jej członkami. Łącznie na III edycję Funduszy norweskich i EOG państwa-darczyńcy, czyli Norwegia, Islandia i Liechtenstein, przeznaczyły kwotę ponad 2,8 mld euro. Wsparcie przyznano 15 państwom Europy Środkowej i Południowej oraz krajom bałtyckim. Polska z alokacją 809,3 mln euro, podobnie jak w poprzednich latach, pozostaje największym beneficjentem tych środków.